

89 GÖÇÜ

Bulgaristan'da 1984-89 Azınlık
Politikaları ve Türkiye'ye Zorunlu Göç

Editörler

Neriman Ersoy-Hacısalıhoğlu
Mehmet Hacısalıhoğlu

BALKAR & BALMED
İSTANBUL 2012

89 GÖÇÜ

Bulgaristan'da 1984-89 Azınlık Politikaları ve Türkiye'ye Zorunlu Göç

Editörler

Neriman Ersoy-Hacısalıhoğlu
Mehmet Hacısalıhoğlu

Yıldız Teknik Üniversitesi
Balkan ve Karadeniz Araştırmaları Merkezi (BALKAR)
&
Balkanlar Medeniyet Merkezi (BALMED)

İstanbul 2012

BALKAN VE KARADENİZ ARAŞTIRMALARI
BALKAN AND BLACK SEA STUDIES

Forced Migration of 1989

Minority Policies in Bulgaria between 1984 and 1989 and the Forced Migration to Turkey

Edited by

Neriman Ersoy-Hacısalihoglu
Mehmet Hacısalihoglu

Yıldız Technical University
Center for Balkan and Black Sea Studies (BALKAR)
&
The Balkans Civilisation Centre (BALMED)

Istanbul 2012

BALKAN VE KARADENİZ ARAŞTIRMALARI

BALKAN AND BLACK SEA STUDIES

1

89 Göçü: Bulgaristan'da 1984-1989 Azınlık Politikaları ve Türkiye'ye Zorunlu Göç / Editörler: Neriman Ersoy-Hacısalihoglu ve Mehmet Hacısalihoglu
Anahtar kelimeler: Bulgaristan, Türk Azınlık, Azınlık Hakları, Azınlık Politikaları, Türk-Bulgar İlişkileri, 1989 Göçü, Zorunlu Göç

Forced Migration of 1989: Minority Policies in Bulgaria between 1984 and 1989 and the Forced Migration to Turkey / Edited by Neriman Ersoy-Hacısalihoglu and Mehmet Hacısalihoglu
Key words: Bulgaria, Turkish Minority, Minority Rights in Bulgaria, Bulgarian Minority Policy, Turkish-Bulgarian Relations, the Migration of 1989, Forced Migration

Her hakkı mahfuzdur ©2012, All rights reserved.

Kitabın bütün yayın hakları Yıldız Teknik Üniversitesi **Balkan ve Karadeniz Araştırmaları Merkezi (BALKAR)**'ne aittir.

ISBN: 978-975-461-484-8

Y.T.Ü. Kütüphane ve Dokümantasyon Merkezi Sayı: YTÜ.BALKAR.12-0853

Ekte kullanılan fotoğrafların kaynağı Cevat Kara, Behiç Günatan, Zaman ve Hürriyet gazeteleri olup internet üzerinden elde edilmişlerdir.

Kapak ve Sayfa Düzeni: Emin Uzun

Baskı: Yıldız Teknik Üniversitesi Basım Yayın Merkezi

Birinci Baskı: 300 Adet, İstanbul, Ocak 2012

Balkan ve Karadeniz Araştırmaları Merkezi (BALKAR)

E-posta: balkar@yildiz.edu.tr

Web: <http://www.balkar.yildiz.edu.tr>, <http://bal-kar.org>

Yıldız Teknik Üniversitesi Yönetim Kurulu'nun 12.01.2012 tarih ve 2012/01 sayılı toplantısında alınan karara göre Üniversitemiz Matbaasında 300 (üçyüz) adet bastırılan, "1989 Göçü: Bulgaristan'da 1984-1989 Azınlık Politikaları ve Türkiye'ye Zorunlu Göç" adlı eserin her türlü bilimsel ve etik sorumluluğu yazarlarına aittir.

BULGARİSTAN TÜRKLERİNİN 89 GÖÇÜNÜ HAZIRLAYAN ERİTME POLİTİKASINA KARŞI DİRENİŞİ

Zeynep ZAFER

Bulgar siyasetçilerin, 1912 yılında patlak veren I. Balkan Savaşından 1985 yılına kadar belli aralıklarla yarattığı ve gerçekleştirdiği kitlesel “gönüllü” ve zorunlu Bulgarlaştırma hareketleri, 1877’de başlayan göçlerle birbirine bağlıdır ve bir bütün olarak incelenmesi daha doğru olur. 93 Harbi sırasındaki zorunlu göç ve 1912 yılı zorunlu Hıristiyanlaştırma / Bulgarlaştırma uygulamaları¹, Bulgar yetkilileri için ilk deneyimler niteliğini taşımakta ve daha sonraki süreçler için birer örnek teşkil etmektedir. Bulgaristan’da yaşayan Türkler, çeşitli Bulgar hükümetlerinin insanlığa sığmayan uygulamalarına karşı çıkmaktadırlar. Tarih boyunca ortaya konulan direniş, zorunlu asimilasyon ve zorunlu göç uygulamalarının bir sonucudur.

Bulgar siyasi yetkilileri, yüzyıllardan beri bu topraklarda yaşayan Türk ve Müslümanlardan kurtulabilmek için iki ana yönetime başvurmuşlardır: *Göç ve Asimilasyon*. Amaç, Türk-Müslüman nüfusunu asimile etmek ya da ondan kurtularak mal varlıklarına el koymaktır. Birçok Balkan ülkesi Türklerden kurtulabilmek için göçe başvurmuştur, ancak kitlesel zorla isim ve din değiştirme uygulaması, Bulgarlara ait insanlık dışı bir “buluş” olarak tarihe geçmiştir.

Son dönemde Bulgaristan’da ciddi bilimsel araştırmalar ve önceden okuyucuya kapalı olan arşiv belgeleri yayımlanmıştır.²

¹ Bkz. Veličko Georgiev / Stayko Trifonov, *Pokrăstvaneto na Bălgarite Mohamedani. 1912-1913. Dokumenti*, Sofya 1995; Evgeniya Ivanova, *Othvărlyanite “Priobštēni”*, Sofya 2002.

² 1960-1964, 1972-1973, 1984-1985 Bulgaristan’daki eritme uygulamalarını ve 89 Göçünü konu alan pek çok anı kitabı 1990’lı yıllarından başlayarak

Bu yayınlar, baskı ve asimilasyon temelinde hazırlanan Türk ve diğer Müslüman nüfusunun zorunlu veya “gönüllü” göçlere ve baskıya karşı direnişinin tarihinin yazılması açısından son derece önemli bilgiler içermektedir. Bulgaristan’da yaşayan Türk bilim adamlarının olduğu gibi Bulgar bilim adamları ve konu uzmanlarının ortaya koyduğu bu alandaki çalışmaları, ondan önceki asimilasyon ve zorunlu göç uygulamalarının yanı sıra 1989 zorunlu göçünü hazırlayan süreci ve Bulgar siyasetinin sinsi arka planını ortaya koymaktadır.

Eritme politikası ve göç; Bulgaristan’ın siyasi gündeminden hiç düşürülmemektedir. Türk ve diğer Müslüman nüfusunu yok etmek isteyen tüm Bulgar yetkililer, zorunlu asimilasyondan ve bir tehlike olarak gördüğü bu nüfustan kurtulma amacından asla vazgeçmemişlerdir. Bulgarlaştırma faaliyetlerinin en yoğun (kitlese) olarak uygulandığı yıllar; 1912-1913, 1941-1942, 1960-1964, 1972-1973 ve 1984-1985’tir. Bulgaristan Türklerinin ve diğer Müslümanların 1877-1878 ve 1885’ten sonraki zorunlu ve “gönüllü” toplu göçleri ise; 1912-1913, 1929-33, 1935-40, 1950-51, 1969-1978 ve 1989 yıllarında gerçekleştirilmiştir.

Bulgaristan’da yaşayan Türk ve Müslümanların zorunlu eritme politikasına karşı direnişi, Aralık 1984 - Şubat 1985 yıllarında gerçekleşen son ve en kapsamlı isim değiştirme uygulaması sırasında ve sonrasında doruk noktasına ulaşmıştır. Bu direniş, bireysel ve gruplar halinde karşı çıkma

günümüze kadar uzanan süreç içinde yayımlanmıştır. Onlardan bazıları Devlet Başkanı Todor Jivkov, Jivkov Hükümetinin Dışişleri Bakanı Petir Mladenov, İçişleri Bakanı Dimitir Stoyanov, uzun yıllar boyunca Jivkov’un danışmanlığını yapan hukukçu Kostadin Çakırov, 1972-1973 ve 1984-1985 asimilasyon kampanyalarının en önemli mimarı Petir Dülgerov, 27 yıl Bulgar İstihbaratında çalışmış ve 10 yıldan fazla İstihbaratın Türklerden sorumlu Daire Başkanlığını yapmış Albay Veselin Bojkov ve başka pek çok Bulgar yetkilisi, bu konuya değinmiştir. Söz konusu anıların amacı, Bulgaristan’ı haklı çıkarmak, Türk siyasetçilerini, Türkiye Cumhuriyeti Milli İstihbarat Teşkilatını ve uygulamalara karşı çıkan Bulgaristan Türklerini suçlamak, kendilerine ait suçu örtbas etmektir. Anılarda yer alan bilgilerin tarihçiler tarafından kullanılması, çok yanlış değerlendirmelere yol açmaktadır.

veya gizli sivil toplum örgütleri³ çerçevesinde faaliyet gösterme şeklinde ortaya konulmuştur. Asimilasyona karşı gösterilen bilinçli direniş sonucunda çok sayıda Türk tutuklanmış, sorgulanma sırasında işkence görmüş, sürgün, hapis veya ölümle cezalandırılmıştır. Mücadele içinde yer alan her birey, Türkiye hesabına çalışan casus olarak ilan edilmiştir. Cezaevleri dolduğu için 1984'ten 1989'a kadar 517 kişi mahkemeye çıkarılmadan Belene Toplama Kampına gönderilmiş⁴, birçok erkek ise askeri seferberlik bahanesiyle göreve çağrılmış ve Bulgarların yaşadığı bölgelerdeki kışlalarda belli sürelerde kapalı tutularak zorla çalıştırılmıştır.⁵ Bunun yanı sıra bazı Türkler, tek başına ya da ailece mahkemeye çıkarılmadan, Bulgarların yaşadığı köylere sürülmüştür.⁶

Toplu halde isim değiştirme faaliyetine karşı 1984 yılının Aralık ayında Kırcalı'nın birkaç yerleşim merkezinde ve Kırcalı'de protesto amacıyla yürüyüşlere katılan kalabalığa açılan ateş sonucunda, annesinin kucağındaki bir bebek de

³ Bilindiği gibi, Bulgaristan'da Komünist partisi bünyesi dışında herhangi bir dernek, sivil toplum örgütü veya grup kurma hakkına sahip olmayan tüm Bulgaristan vatandaşları, haklarını korumak amacıyla büyük tehlikeleri göze alarak Türkiye'deki sivil toplum örgütlerine benzer grup ve derneklerini gizli bir şekilde kurmak zorunda kalmışlardır.

⁴ Bu konudaki ayrıntılı bilgiler için bkz. Mehmet Türker, *Belene Adası. Zulmün Ateş Çemberinden Anılar*, İstanbul 2004.

⁵ Alaydin Mehmedov "Mayskite Säbitiye" i Moyata Säprotiva Sreštu Toşizma", *Balgarskata 1989*,

<http://bulgaria1989.wordpress.com/2010/05/20/alqjdin/>, 30.05. 2010.

⁶ Konumuz direniş gösteren Bulgaristan Türkleri olduğu için, burada son asimilasyon sırasında Bulgar yetkililere yardım eden Türk ve Müslümanlardan söz etmeyeceğiz. O dönemde Türkiye'nin Bulgaristan'daki Büyük Elçisi olan Sn. Büyük Elçi Ömer E. Lütem çok doğru olarak "işbirlikçi" şeklinde adlandırdığı bu kişilere kitabında ayrı bir bölüm ayrırmaktadır. Bkz. Ömer E. Lütem, *Türk-Bulgar İlişkileri 1983-1989. Cilt II: 1986-1987*, Ankara 2006, s. 277-292. Ne yazık ki birçok Türk, Bulgar İstihbaratına çalışmış, çok sayıda kahraman Türkün tutuklanmasına veya çeşitli sıkıntılar yaşamasına neden olmuştur. Bu "işbirlikçiler", direniş çok olumsuz etkilemişlerdir. Birkaç yıldan beri Bulgaristan'da herhangi bir devlet kuruluşunda mevki sahibi olan veya aktif siyaset yapan İstihbarat mensuplarının adları internet aracılığıyla açıklanmaktadır. Bulgaristan Türklerinin bu utanç verici faaliyeti, tüm çıplaklığıyla ortaya çıkmıştır. Bulgaristan kamuoyuna yapılan bu bilgilendirme sayesinde, asimilasyona karşı mücadelede yer almış gibi görünen bazı Türklerin de, aslında Bulgar İstihbaratıyla işbirliği içinde oldukları anlaşılmıştır.

olmak üzere toplam 7 Türk öldürülmüş, birçok kişi yaralanmış⁷, tutuklanmış, cezaevine, Belene Kampına veya sürgüne gönderilmiştir. Bu olaylar üzerine bir hafta içinde Kırçali bölgesinde 11.000 kişinin katıldığı 11 protesto yürüyüşü düzenlenmiştir.⁸ Bulgaristan İçişleri Bakanlığı'nın üst düzey yönetici kadrolarının katıldığı 4 Ocak 1985 tarihli toplantı tutanağında, bu olaylarla ilgili çok önemli bilgiler mevcuttur. Tutanağa göre Güneydoğu Bulgaristan'da 24 Aralık'tan 31 Aralık'a kadar sürekli olarak farklı noktalarda kalabalık protesto yürüyüşleri gerçekleşmiştir. Nitekim Ocak 1985'te de Balkan Sıradağının eteklerinde bulunan Kotel'e yakın Yablanovo (Alvanlar) köyünde üç gün süren direniş, polis ve askeri güçler tarafından bastırılmış, bir kişi öldürülmüş, birçok kişi yaralanmış, tutuklanmış ve 20'si mahkûm edilmiştir. Yalnızca bu köyden 22 erkek hiç mahkemeye çıkarılmadan Belene Toplama Kampına gönderilmiştir.⁹

Kuzey Bulgaristan'daki isim değiştirme süreci daha kolay gerçekleşmiş gibi görünmektedir. Güneyde olup bitenleri, akrabalarından, Türkiye ve Batı kaynaklı radyo yayınlarından takip eden bölge Türkleri, ilk başta yönetim tarafından yayılan söylentilere¹⁰, yılana sarılmış gibi sarılmışlardır. Türklerin birçoğu, Bulgar yetkililerin bu tutarsız ve asılsız açıklamalarını kabul etmiş, kendileri de bu sorunla yüz yüze gelene kadar

⁷ Veselin Angelov, *Strogo Poveritelno! Asimilatorskata Kampaniya Sreštu Turskoto Natsionalno Maltsinstvo v Bălgariya (1984-1989)*, Sofya 2008, s. 809-810.

⁸ Petăr Yapov, *Dogan. Demonāt na DS i KGB*, Sofya 2009, s. 75.

⁹ Veselin Angelov, *Strogo Poveritelno!*, s. 809-810; İbrahim Yalimov, *İstoriya na Turskata Obštnost v Bălgariya*, Sofya 2002, s. 391-400; Iskra Baeva/Evgeniya Kalinova, "Văzroditelnyat Protse". *Bălgarskata Dăržava i Bălgarskite Turtsi (sredata na 30-te – naçaloto na 90-te godini na XX vek)*, Tom I, Sofya 2009, s. 227; Petăr Yapov, *age*, s. 77-78.

¹⁰ Baeva / Kalinova, *age*, s. 221. Bu asılsız söylentilere göre Kırçali ve Haskovo (Hasköy) bölgesinde yaşayanlar Türk değildir. Kuzey Bulgaristan'daki Türklerin kökünde Bulgarlık (Kendilerini Slav olarak kabul eden Bulgarlar, "Proto Bulgar" şeklinde adlandırdıkları Bulgar atalarını da Türk kökünden saymamaktadırlar.) yoktur, bu nedenle zorunlu asimilasyona tabi tutulmayacaklardır. Bu söylentiler, Kuzey bölgelerdeki halkın protesto etmemesi için yayılmıştır.

inanmışlardır.¹¹ Ancak halkın ileri g6r6řl6 az sayıdaki temsilcileri, Bulgarların yıllarca izlediği periyodik eritme politikasından haberdar olup içlerindeki endişe ve korkudan bir t6rl6 kurtulamamışlardır.

Bulgar arşiv belgelerine g6re, G6neydoğu Bulgaristan'daki isim değiştirme işlemi "başarıyla" tamamlandıktan sonra Kuzey Bulgaristan s6reci g6ndeme gelmiştir.¹² 18 Ocakta Politb6ro 6yeleriyle ve Bulgar Kom6nist Partisi İl Başkanlarıyla gerçekleştirilen her iki toplantıda, "soya d6n6ř"¹³ s6recinin diğer b6lgelerdeki T6rkler 6zerinde de uygulanacağı konusundaki karar, T. Jivkov ve G. Atanasov tarafından dile getirilmiştir.¹⁴ İçişleri Bakanlığı y6neticilerinin 21 Ocak 1985'te İl Emniyet M6d6rleriyle yaptđı toplantı tutanağından da anlaşıldığı gibi, s6re artık Bulgaristan'ın tamamını kapsamaktadır.¹⁵

D6nemin İçişleri Bakanı D. Stoyanov'un bulunduğu toplantıda, g6neyde olduğu gibi kuzeyde de polis g6c6n6n yanı sıra Silahlı Kuvvetlerin mensuplarının da asimilasyon s6recinde yer alacağı konusu dile getirilmektedir.¹⁶ Muhtemel bir direnişe karşı Kuzey Bulgaristan'da daha b6y6k 6nlemler alınır, birçok erkek 6nceden askeri kamplarda veya Belene Adasında toplanır, çeşitli Emniyet Merkezlerinde tutulur. İsim değiştirilme arifesinde tutuklanan "tehlikeli" T6rklerle ilgili uygulamayı D. Stoyanov ř6yle açıklamıştır:

¹¹ 15 Ocak 1985 tarihinde bile Kırcalı ve Haskovo b6lgeleri dışındaki T6rklerin isimlerinin değiştirilmeyeceği yalanına inananlar vardır. bkz. Aziz Bey, *Demokratinata Liga na Turtsite v B6lgariya (Noemvri 1988-May 1989)*, Sofya 2004, s. 74-75. Pomak T6rklerinin isimleri değiştirildiği d6nemde de bunlara benzer s6ylentilere başvurulmuştur.

¹² Baeva / Kalinova, age, s. 221.

¹³ Bilindiği gibi Bulgar siyasetler, bu insanlık dışı eritme politikasını haklı çıkarmak için Bulgaristan T6rklerinin ve diğer M6sl6manlarının, zorla T6rkleştirilmiş Bulgarlar olduklarını 6ne s6rerek, eski Bulgar adlarını g6n6ll6 olarak geri aldıklarını iddia etmiş ve zorunlu isim değiştirme s6recine alaycı bir tavırla "Soya D6n6ř" adını vermiştir.

¹⁴ Baeva / Kalinova, age, s. 217-220.

¹⁵ Age, s. 221.

¹⁶ Age, s. 222.

*“Belene bize sınırsız imkânlar sağlayamadığı için, isimleri değiştirilecek insan sayısı az olan Plovdiv, Sliven, Stara Zagora gibi bölgelerde gözaltında olanlar, İl Emniyet Müdürlüklerinde tutulacaktır. Cezaevlerinin bulunduğu bölgelerde, güvenli olduğu için cezaevlerinde kalacaklardır. Güney Dobruca’nın üç merkezi olan Tolbuhin, Silistre ile Varna ve de Razgrad, Tırgovişte, Şumen üçgenindekiler, gerek duyulduğunda Belene’ye gönderilecektir”.*¹⁷

Burada seferberlik bahanesiyle kamplarda toplanan¹⁸ ve Bulgarların yaşadığı köylere sürülen Türklerden söz edilmemektedir. Haskovo [Hasköy] ve Kırcalı dışındaki Türklerin isimleri bu şartlarda daha kolay değiştirilmiştir.

Bulgaristan yetkilileri, Türkiye, Avrupa ve tüm dünyanın gözleri önünde, hiç çekinmeden ve hiç kimse tarafından rahatsız edilmeden, kısa bir süre içinde isim değiştirme sürecini başarıyla tamamlamıştır. Dönemin Devlet Başkanı T. Jivkov, 18 Şubat 1985 yılında şöyle demektedir:

*“Biz 20 yıldır onlara [Türkiye Cumhuriyeti Yetkilileri], göçten söz ettik, onlar da susarak bizimle alay ettiler. Bizim için göç konusu artık kapanmıştır. Göç edecek insanımız yok. Bu insanlar, eskiden Müslümanlaştırılmış Bulgarlardır. Bir adam bile veremeyiz onlara. Bir veya beş kişiyi verecek olursak, elimizi uzatıp kolumuzu kaptırmuş oluruz.”*¹⁹

Bulgaristan Türklerinin bazı cesur temsilcileri, kısa sürede gerçekleştirilen zorunlu isim değiştirme şokundan kurtularak pasif ve aktif, bireysel ve gruplar halinde, söz konusu insanlık dışı uygulamaya karşı çıkmaya başlamışlardır.²⁰ Pasif mücadele ile ifade edilmek istenen şey; gelenek ve göreneklere, Türk diline ve Türk bilincine eskisinden daha sıkı bağlanmak, Türklük ve Müslümanlık bilincini canlı tutmak şeklinde özetlenebilir.

¹⁷ Age, s. 22.

¹⁸ Bkz. Mehmedov, age,

<http://bulgaria1989.wordpress.com/2010/05/20/alqjdin/> [30.05. 2010].

¹⁹ Baeva / Kalinova, Age, s. 235.

²⁰ Baeva / Kalinova, age, s. 274, 299.

1984-1985 öncesinden süregelen zorunlu asimilasyona karşı protestolar, 1983'te büyük hız kazanarak bir yıl sonra

Güney Doğu Bulgaristan'da çok daha belirgin şekilde baş göstermeye başlamıştır. Özellikle Mayıs ayında Kırçali'de bölge halkını mücadeleye çağırın bildiriler dağıtılmış, birkaç dernek ve parti kurulmuştur. Bunlar arasında 1984 yılında Bulgaristan Türklerinin Lenin Komünist Partisi²¹ ve Momçilgrad'daki [Mestanlı] protesto yürüyüşlerini hazırlayan Osman Salihoglu'nun derneği de bulunmaktadır.²²

Bulgar İstihbaratı, bir raporunda (18 Ocak 1988) yer alan *Türk Kurtuluş Örgütü* ile ilgili değerlendirmesinde, asimilasyona karşı çıkan bazı Türklerin faaliyetleriyle ilgili çok önemli bir gerçeği tespit etmektedir:

“Bu soruşturma ile olduğu gibi, soya dönüşe karşı mücadele etmek amacıyla 1984 yılından itibaren ortaya çıkan 28 gizli grubu ve birliği devre dışı bırakmak için istihbaratımızın yalnız 6. Dairesinde yürütölen çalışmalarımızla da, gruplar halinde organize edilmiş yıkıcı faaliyetlerin kapsamı ve içinde yer alan kişilerin etki alanının sürekli olarak genişlediği tespit edilmiştir. Bu yasadışı yapıların çoğu, var olan gizli milliyetçi grupların temelinde ortaya çıkmışlardır. Genellikle bu gruplar, [Bulgar] isimlerini geri almakla ilgili yürütölen çalışmalarla aynı döneme denk gelmektedirler.”²³

Muhammet Hüseyinov (Uzunkış), Ocak 1985'te *Uzun Kış Derneği*'ni kurmaktadır.²⁴ Bu oluşumun amacı, asimilasyona karşı mücadele etmektir. Kırçali'ye bağlı, isim değiştirme sırasında ayaklanan ve şehit veren Benkovski (Killi) köyünde doğan Uzunkış'ın örgütü, Burgaz merkezli olup 300 üyesi vardır. Soruşturma 100 kişiyi kapsamaktadır. Sivil toplum örgütünün amacı, barışçıl yöntemlerle Türklerin haklarını aramakla ilgili olmasına rağmen 9 kişi mahkûm edilmiştir.

²¹ Avni Veliev (Avni Özgürer) tarafından kurulmaktadır.

²² Baeva / Kalinova, age, s. 202; Toma Bikov, *Dosieto na Dogan*, Sofya 2009, s. 384; Yapov, age, s. 85.

²³ Bikov, age, s. 385.

²⁴ Yalimov, age, s. 451; Bikov, age, s. 384; Yapov, age, s. 85.

Derneğin kurucusu M. Hüseyinov'a (Uzunkış) 49 yıl hapis ve 3 yıl sürgün cezası verilmiştir. Terörizmle de suçlanan dernek üyelerinin tek "terörist" suçu, ormanda istemeyerek küçük bir yangın çıkartarak 80 levalık (yaklaşık 80 TL) hasarın meydana gelmesine sebep olmalarıdır. Terörizmle hiçbir şekilde bağlantısı olmayan 9 Türk, 1990 yılının ortasında cezaevinden çıkarılarak serbest bırakılmıştır.²⁵

40 kişilik *Benkovski Grubu* da Mart 1985'te kurulmuştur. Derneğin amacı, asimilasyona karşı mücadele verecek güçlü bir oluşuma dönüşmektir. Tüzük ve program hazırlayan kurucu üye ve diğer üyelere 8'i hapis cezasına çarptırılır, 16'sı da Belene Adasına gönderilir. Her iki grubun faaliyeti, 1986 yılındaki tutuklamalarla sona erer.²⁶

19 Ekim 1989 tarihli bir belgeye göre, Razgrad bölgesinde Mayıs 1985'ten önce kurulan iki Türk derneğin üyeleri tutuklanmış ve soruşturma başlatılmıştır. *Türk Kurtuluş Hareketi* ve *Kuzeydoğu Bulgaristan Müslüman Türklerinin Dayanışma Derneği* adlı organizasyonların başında Hlebarovo (Torlak) kasabasında iki kardeş bulunmaktadır. Polis raporlarına göre 1 Mayıs 1985 arifesinde dağıtılan bildirimler, yalnız Razgrad ve Hlebarovo civarında değil, Kuzeydoğu Bulgaristan'ın başka bölgelerine de ulaştırılmıştır.²⁷

İçişleri Bakanlığının raporundan da anlaşıldığı gibi *Türk Kurtuluş Hareketi* ve *Kuzeydoğu Bulgaristan Müslüman Türklerinin Dayanışma Derneği*²⁸ adlı söz konusu iki derneğin üyeleri, tüm Bulgaristan üzerinde faaliyet göstermiştir. Dernek

²⁵ Yalimov, age, s. 452.

²⁶ Age.

²⁷ Baeva / Kalinova, age, s. 361-362, 377-381; Yalimov, age, s. 453.

²⁸ İstihbarata ait olanlar olduğu gibi diğer raporlarında bu iki dernek veya hareket bazen farklı isimlerle adlandırılmaktadır. Örneğin *Kuzey Bulgaristan Türk Kurtuluş Hareketi* veya *Kuzey Bulgaristan Türk Kurtuluş Örgütü* adlarıyla da rastlanmaktadır. Ancak Hlebarovolu iki kardeşin isimleri, söz konusu birliklerin başkanları şeklinde geçmesi, İstihbarat raporlarının *Türk Kurtuluş Hareketi* ve *Kuzeydoğu Bulgaristan Müslüman-Türk Dayanışma Derneği* faaliyetleriyle ilgili olduğunu göstermektedir. Bu iki kardeş, 35 yaşındaki Huban Asenov İliev ve 33 yaşındaki Andon Asenov İliev'dir (Türk isimleri tespit edilememiştir).

üyelerinin asimilasyona karşı yürüttükleri mücadele, iki buçuk yıldan fazla sürmüştür. Bunun yanı sıra *Türk Kurtuluş Hareketi* ve *Kuzeydoğu Bulgaristan Müslüman Türklerinin Dayanışma Derneği*, zorunlu isim değiştirilmesinden sonra Kuzey Bulgaristan'da mücadele için oluşturulan ilk dernekler olmaları, dolayısıyla da daha sonraki oluşumlara örnek teşkil etmeleri açısından büyük önem taşımaktadırlar. İçişleri Bakanlığının gizli tutanaklarında tam kuruluş tarihi verilmese de 1 Mayıs 1985 civarında dağıtılan bildirilerden, grubun Mayıs ayından çok önce kurulduğu anlaşılmaktadır. Diğer bir ifadeyle bu oluşum, Kuzeydoğu Bulgaristan Türklerinin asimilasyona karşı mücadele etmek amacıyla kurduğu ilk dernektir.

Başında Hlebarovolu iki kardeşin bulunduğu *Türk Kurtuluş Hareketi* ve *Kuzeydoğu Bulgaristan Müslüman-Türk Dayanışma Derneği* isimli grupların en önemli amacı, asimilasyon sürecini engellemek, Bulgaristan'ın bu konudaki iç ve dış siyasetini etkisiz hale getirmektir. Bu doğrultuda asimilasyonla ilgili siyasi ve sosyal nitelikli bilgiler toplanmaktadır. Örneğin dernek üyeleri, asimilasyon çerçevesinde cezaevine, Belene Kampına, Bulgar köylerine sürgüne gönderilen Türklerin listesini oluşturmuş ve Türklere verilmiş cezaları öngören farklı kararların fotokopilerini sağlayarak bazı Batı yayın organları ile insan hakları örgütlerine ulaştırmaya gayret göstermiştir.²⁹ *Kuzeydoğu Bulgaristan Müslüman-Türk Dayanışma Derneği* üyesi 19 yaşındaki bir genç³⁰, Türklere yönelik zulümlerle ilgili bilgiler toplayarak, Türkiye'nin Bulgaristan'daki elçiliği ve konsolosluklarına, BBC radyosuna iletmiştir³¹.

Türk Kurtuluş Hareketi'nin Şumen (Şumnu) şubesinde de geniş bir faaliyet gösterdiği polis tutanaklarından anlaşılmaktadır. Bu hareketin başkanı, başkan yardımcısı, genel sekreteri, yazı işleri sorumlusu, kasiyeri ve bölge sorumluları mevcuttur. Onlardan 27'si tutuklanmıştır.

²⁹ Baeva / Kalinova, age, s. 361-362, 366-367, 377-378.

³⁰ Bedri Aliev Kasabov (Biser İliev Kolev).

³¹ Baeva / Evgeniya, age, s. 377-379.

Hareketin bildiri hazırlanmasında kullanılan kaşe ve matbaası vardır. Her üyeden aidat toplanmakta, asimilasyonla ilgili ulaşılan çeşitli bilgi ve belgeler, olayları duyurmak için yurt dışına ulaştırılmaktadır.³² 18 Ocak 1988 tarihine ait bir istihbarat raporunda Razgrad ve Şumen derneklerinden söz edilmekte ve yalnız Şumen bölgesinde 20 grubun kurulduğu konusunda bilgi verilmektedir.³³ Rapordan Razgrad, Ruse (Ruşçuk) ve Pazarcık bölgelerinden 28 kişinin *Türk Kurtuluş Hareketi ve Kuzeydoğu Bulgaristan Müslüman-Türk Dayanışma Derneği* ile olan bağlantıları nedeniyle tutuklanıp sorgulandıkları anlaşılmaktadır. Belgede dernek yöneticileri ile üyelerin özgeçmişleri ve faaliyetlerinden ayrıntılı bir biçimde söz edilmektedir. *Türk Kurtuluş Hareketi*, devlet tarafından organize edilen 1 Mayıs kutlamalarını boykot etmek için Türk halkına çağrı yapmış, Ağustos ayında ise Türklerin milli duygularını yükseltmek amacıyla bildiri dağıtmıştır. Raporlardan, söz konusu iki derneğin, Razgrad, Ruse ve Şumen'de faaliyet gösterdiği anlaşılmaktadır.³⁴

Büyük ihtimalle derneklerin faaliyetinden haberdar olan 17 kişilik bir grup, Todor İkonomovo (Mahmuzlu) köyünde³⁵ kendi birliğini kurmuştur. 18 Ocak 1988 tarihine ait Bulgar İstihbarat raporuna göre, 1985 yılının Temmuz-Ağustos aylarında oluşturulan ve *Türk Kurtuluş Birliği* adını taşıyan bu sivil toplum örgütünün başkanı Yosev Sandev,³⁶ zorunlu asimilasyona karşı çıkmış, bu durumu işe gitmeyerek protesto etmeye çalışmıştır. Sonra da *Türk Kurtuluş Birliği*'ni kurarak daha etkili bir direniş göstermiştir. Yosev Sandev, aralarında bildiri dağıtımını da dâhil olmak üzere farklı faaliyetlerde bulunmuştur. 1985 yılının 7-8 Ekim gecesi Razgrad, Silistra

³² Age, s. 366-367.

³³ Age, s. 370-371.

³⁴ Age, s. 378-381.

³⁵ Todor İkonomovo köyü, Şumen'e bağlı Kaolinovo İlçesine 5-6 km uzaklıktadır. Köy halkı, 1989 yılındaki 20 Mayıs Pristoe-Kaolinovo protesto yürüyüşlerinde aktif rol oynamıştır. Polis, 21 Mayıs tutuklamalarına karşı çıkan halka ateş açmıştır. Bunun sonucunda üç kişi öldürülmüş, birçok kişi de aldığı yaralardan dolayı hayat boyunca sakat kalmıştır.

³⁶ Türk adı ve soyadı tespit edilememiştir.

(Silistre), Tolbuhin (Hacıoğlu Pazarcık - bugünkü Dobriç), Şumen ve Varna illerinde birlik adına dağıtılan, üzerinde ay ve yıldızın bulunduğu bildirilerden 300 kadarı polisin eline geçmiştir. Şiir Şeklinde yazılan bu bildirilerle halka, 26 Ekim için iş bırakma eylemi çağrısı yapılmıştır.³⁷

1985 yılının ortasına doğru Sofya’da gazeteci Halim Pasajov tarafından gizli bir grup kurulur. Daha ilk toplantıda Türk halkına yönelik bir sesleniş hazırlanır. Bu seslenişte Bulgaristan’daki Türklerin edebi Türkçe konuşmaları, çocuklarını Türk bilinciyle yetiştirmeleri, rejime yardım etmemeleri, az çalışıp farklı iş sabotajlarıyla rejime engel oluşturmaları konusunda çağrı yapılmaktadır. Grup bu seslenişini yaklaşık 3.000 bildiri Şeklinde dağtır.³⁸

15 Eylöl 1985’te ise öğretmen Demir Davidov³⁹, gene Şumen’e bağlı Pet Mogili (Beştepe) köyünde *Türk Kurtuluş Örgütünü* kurarak asimilasyona karşı gizli bir direniş başlatmıştır. Asimilasyona karşı yaptığı eleştirilerden dolayı öğretmenlikten uzaklaştırılan ve Sofya’ya yakın bir köye sürölen Demir Davidov’un kurduğu *Türk Kurtuluş Örgütü*, sürgün sonrasında da faaliyetlerine devam etmiştir. *Türk Kurtuluş Birliği* ve *Türk Kurtuluş Örgütü*, ortak ve ayrı faaliyetlerde bulunarak halkı asimilasyona karşı direnişe sevk etmeye çalışmıştır. İstihbarat raporunun ait olduğu 18 Ocak 1988 tarihe kadar 2.500 bildiri dağıtılmış ve yalnız 330 tanesi polisin eline geçmiştir. Bazen bu bildirilerin dernek üyelerince değil, direniş fikrine sıcak bakan vatandaşlar tarafından da çoğaltıp dağıtıldığını görüyoruz. Grupta yer almayan ve yalnız milli duygularıyla hareket eden bu Türkler de, Bulgar İstihbaratından nasibini almıştır.⁴⁰ *Türk Kurtuluş Örgütü*’nün 43 üyesi Şumen, 6’sı Tolbuhin, 2’si Silistra ve 1’i Varna bölgesinden olmak üzere toplam 52 “yardımcısı ve üyesi”

³⁷ Baeva / Kalinova, age, s. 382-383.

³⁸ Age, s. 452-453.

³⁹ Türk adlarına ulaşmak mümkün olamamıştır.

⁴⁰ Age, s. 382.

bulunmaktadır.⁴¹ Raporlardan oluşumun bildiri dağıtma faaliyetlerinin Nisan 1987 yılında da devam ettiği anlaşılmaktadır⁴².

Buraya kadar vermiş olduğumuz arşiv belgelerinden ve başka kaynaklardan da anlaşıldığı gibi, önce Güneydoğu, hemen sonrasında da en yoğun biçimde Razgrad ve Şumen'de olmak üzere, Kuzeydoğu Bulgaristan'da kurulmuş dernek, birlik ve grupların bazı faaliyetlerinden haberdar olan, Tolbuhin ve Varna bölgelerinde ikamet eden bir grup Türk de asimilasyona karşı mücadele etmek için Haziran 1985'te kendi derneğini kurmuştur.⁴³ Grubun başında bulunan Necmettin Hak, herkes tarafından büyük saygı gören ve Tolbuhin'de bir meslek lisesinde çalışan bir öğretmendir. Kendisi, *Türk Milli Partisi*⁴⁴ veya *Bulgaristan Türklerinin Kurtuluş Partisi*⁴⁵ adını verdiği oluşumun programını hazırlamıştır. Bu oluşumun kurulmasında yer alan 2 kişi aracılığıyla Necmettin Hak'la tanıştıktan bir süre sonra programı görebilen Ahmed Doğan⁴⁶, çok yakında programın içeriğini ve oluşumun adını değiştirmiş; birkaç kişinin desteğini alarak Necmettin Hak'ı devre dışı bırakmayı başarmıştır. Böylece 8 Aralık 1985'te *Bulgaristan Türk Milli Kurtuluş Hareketi*'nin başına geçmiştir.

Bulgaristan Türk Milli Kurtuluş Hareketi'nin faaliyetleri, bundan önceki derneklerin çalışmalarını tekrarlamaktadır. Amaç aynıdır ve bu amaca yönelik çalışmalar birbirlerine çok benzemektedir.⁴⁷ Soruşturmalarda sırasında kayda alınan sorgu tutanaklarından da anlaşıldığı gibi, *Bulgaristan Türk Milli Kurtuluş Hareketi*, üyeleri aracılığıyla 29 Mart 1986'da ilk defa hareketin programını bazı bölgelere dağıtmıştır,⁴⁸ 31 Mayıs 1986'da ise Varna ve Tolbuhin illerinde yerel seçimleri boykot

⁴¹ Age, s. 384.

⁴² Age, s. 382.

⁴³ Yapov, age, s. 86.

⁴⁴ Yalimov, age, s. 446.

⁴⁵ Bikov, age, s. 378.

⁴⁶ Age, s. 376-379.

⁴⁷ Age, s. 385-386.

⁴⁸ Age, s. 387-388, 394.

çağrısında bulunulduğu ikinci ve son bildiri dağıtımı gerçekleşmiştir.⁴⁹ Haziran başında Ahmet Doğan da dâhil olmak üzere *Bulgaristan Türk Milli Kurtuluş Hareketi*'nin kilit isimleri tutuklanmış ve soruşturma başlatılmıştır.⁵⁰

Buraya kadar adlarını verdiğimiz *Türk Kurtuluş Hareketi*, *Kuzeydoğu Bulgaristan Müslüman-Türk Dayanışma Derneği*, *Türk Kurtuluş Birliği* ve *Türk Kurtuluş Örgütü*'nün yöneticilerinin; Ahmet Doğan ile birlikteki 5 kişi ve Necmettin Hak'la birlikte 11 kişinin arasında aynı soruşturma içinde bulunmamaları⁵¹, bu oluşumların *Bulgaristan Türk Milli Kurtuluş Hareketi*'nden önce ve bağımsız olarak kurulduğunu, onunla hiçbir bağlantısı olmadığını ve ondan ileri gelmediğini kanıtlamaktadır.⁵² Aksine, özellikle *Türk Kurtuluş Hareketi* ve *Kuzeydoğu Bulgaristan Müslüman-Türk Dayanışma Derneği*'nin, *Bulgaristan Türk Milli Kurtuluş Hareketi* için bir örnek oluşturmuş olması ihtimali çok yüksektir, çünkü faaliyetlerinde bir benzerlik söz konusudur.⁵³ *Türk Kurtuluş Hareketi* ve *Kuzeydoğu Bulgaristan Müslüman Türklerinin Dayanışma Derneği*'nin ilk bildiri dağıtımının 1 Mayıs 1985 arifesinde yapıldığı gerçeğini hatırlatmak lazım. Bunun yanı sıra Kuzeydoğudaki diğer oluşumların faaliyetleri de çok büyük önem taşımaktadırlar.⁵⁴

⁴⁹ Age, s. 400.

⁵⁰ Age, s. 362.

⁵¹ Aynı örgüt içinde yer alan yönetici kadrosu, iki ayrı soruşturmada sorgulanmış ve ayrı mahkemelerde yargılanmıştır.

⁵² Age, s. 402.

⁵³ Daha önce de belirttiğimiz gibi *Türk Kurtuluş Hareketi* daha 1985'te 1 Mayıs kutlamalarını boykot etmek için Razgrad ve Hlebarovo, *Türk Kurtuluş Birliği* ise 7-8 Ekim 1985'te Razgrad, Silistra, Tolbuhin, Şumen ve Varna illerinde iş boykotu çağrısı yapılan çok sayıda bildiri dağıtmaktadır. Bunun yanı sıra *Türk Kurtuluş Hareketi* ve *Kuzeydoğu Bulgaristan Müslüman-Türk Dayanışma Derneği*, zorunlu asimilasyona karşı iki yıldan fazla bir süre mücadele etmeye başaran dönemin en uzun faaliyet gösteren sivil toplum örgütüdür.

⁵⁴ Çünkü 1989 zorunlu göçten sonra Türkiye'ye gelmek zorunda kalan birçok oluşumunun kurucu ve yönetici kadrosunun büyük katkıları, daha sonra *Hak ve Özgürlük Hareketi* adı altında siyasete giren *Bulgaristan Türk Milli Kurtuluş Hareketi*'nin üyeleri Ahmet Doğan ve Kasım Dal tarafından sahiplenilmektedir. Bir çok cesur Türkün değerli mücadelesi, amaçlı olarak unutturulmuş, bir çok kişinin katkısı yalnız *Bulgaristan Türk Milli Kurtuluş*

1987 yılının ikinci yarısı, Bulgaristan Türklerinin gizli mücadelesinin yoğunlaştığı ve giderek bilinçli bir hal aldığı dönem olarak görülebilir. 1988 yılının Ocak ve Şubat aylarında Sofya'ya, Türklerin yaşadığı tüm bölgelerden İstihbarat raporları iletilmektedir. Bunlara göre artık Türk halkında bir uyanma hissedilmekte, her yerde gizli dernek ve örgütler kurulmakta, rahatça Türkçe konuşulmakta, Türk ve Müslüman gelenekleri yeniden yaşamın bir parçası haline gelmekte, asimilasyon çerçevesinde yaptırılmak istenen zorunlu uygulamalar halk tarafından reddedilerek yerine getirilmemektedir.⁵⁵ Ama her zamanki gibi Bulgar İstihbaratı, gerçekleri görmek yerine halk arasındaki canlanmayı işaret eden olayları “*Türkiye'nin soya dönüş politikasına karşı yürüttüğü kışkırtıcı faaliyetler*”⁵⁶ şeklinde değerlendirmektedir. Hükümet, bu tür asılsız suçlamalarla Bulgar halkının desteğini almayı garantilemek istemiştir.

Eritme politikasına karşı direnişin gittikçe yaygınlaşması, dolaylı olarak Sovyetler Birliği'nde başlatılan açıklık politikasına (glasnost) da bağlıdır. M. Gorbaçov, Bulgaristan'ı eleştirmese de, destek vermemektedir. Görüşme tutanaklarından anlaşıldığına göre, Bulgaristan'a yaptığı ziyaret sırasında 24 Ekim 1985'te Todor Jivkov'la görüşen M. Gorbaçov, Türklere karşı uygulanan asimilasyon konusunda bilgilendirilmiştir. Ancak Gorbaçov, Jivkov'un anlattıklarını yorumsuz bırakarak başka konularda fikirlerini beyan etmeyi tercih etmiştir.⁵⁷

16 Ocak 1988 tarihi, Bulgaristan'da yaşayan tüm vatandaşlar açısından büyük önem taşımaktadır. Çünkü totaliter sisteme karşı çıkan bir Bulgar grubu, *Bağımsız İnsan Haklarını Koruma Derneği* adlı ilk legal oluşumunu kurmuş ve Bulgaristan'da yaşayan tüm vatandaşların haklarını koruyacaklarını, *Hür Avrupa*, *BBC*, *Deutsche Welle* ve

Hareketi'ne mal edilmiştir ve kamuoyu bilinçli bir şekilde yanıtlanmıştır. Son zamanlarda konu hakkında Bulgaristan'da çok sayıda makale ve gazete yazısı yayımlanmıştır.

⁵⁵ Baeva / Kalinova, age, s. 370-391.

⁵⁶ Age, s. 375.

⁵⁷ Angelov, *Strogo poveritelno!*, s. 211-212.

Amerika'nın Sesi gibi yayın kuruluşlarında duyurmuştur. Kuruluş tarihine ait dernek programının bir maddesi, farklı dinlerin özgürlüklerinin korunmasıyla, bir diğeri de ülkede yaşayan etnik azınlıkların yaralarının sarılmasıyla ilgilidir. Dernek üyeleri, aralarında Türk ve Müslümanların da bulunduğu etnik azınlıkları kapsayan bu maddeler dışında tüm Bulgaristan vatandaşlarını ilgilendiren pek çok alanda çalışmalar yürütüleceğine dair güvence vermektedirler. *Bağımsız İnsan Haklarını Koruma Derneği* kurucu ve diğeri üyelerine karşı sürgün ve sınır dışı etme gibi bazı cezalar uygulansa da, daha önceki baskılar ve katı yaptırımlar söz konusu değildir. Sosyalist Bulgaristan'da ilk defa rejime karşı bir legal mücadele yapılmakta ve halka duyurulmaktadır.

Aynı yılın yaz aylarında Mihaylovgrad'ın (şimdiki Montana) iki köyünde sürgünde bulunan bir grup Türk genci de, legal mücadelenin zamanının geldiğine karar vererek, *Bağımsız İnsan Haklarını Koruma Derneği*'nin Mihaylovgrad temsilcileriyle bağlantı kurmaktadırlar. Batı radyo istasyonları aracılığıyla Bulgaristan'da telaffuz edilmesi dahi yasak olan Türk adlarıyla derneğin faaliyetlerine katıldıklarını, Bulgaristan'daki Türk ve diğeri Müslüman topluluğuna ilan etmişlerdir.⁵⁸ Türk grubun amacı, *Bağımsız İnsan Haklarını Koruma Derneği* aracılığıyla Batı medyasına Bulgaristan Türklerinin yaşadığı baskıları ve sıkıntılarını duyurmaktır. Bulgar istihbaratı, 1 Ekim 1988 tarihinde Türk üyelerinin yabancı bir gazeteciyle planlanan görüşmesini önlemek ve 5 Türkü⁵⁹ *Bağımsız İnsan Haklarını Koruma Derneği* Mihaylovgrad Şubesinden uzaklaştırmak amacıyla sürgünden serbest bırakarak, daha önce ikamet

⁵⁸ 1973'ten itibaren aileleriyle birlikte Bulgar eritme politikasına karşı mücadele ettikleri için çeşitli hapis, sürgün vb. gibi cezalara maruz kalan bu gençlerin Bulgaristan'daki ve Türkiye'deki isimleri şöyledir: Zeynep İbrahimova Mustafafova (Zeynep Zafer), İbrahim İbrahimov Mustafafov (İbrahim Zafer), Yusuf Hüseyinov Babecki (Yusuf Babekoğlu), Vahide Hüseyinova Babecka (Vahide Babekoğlu) ve Kemal Hüseyinov Babecki (Kemal Babekoğlu).
⁵⁹ Sn. Emekli Büyükelçi Dr. Bilal N. Şimşir, *Bulgaristan Türkleri* kitabının ikinci baskısında bu dernekte ve derneğin bazı önemli faaliyetlerinden söz etmektedir. Ancak yalnız Zeynep İbrahimova ve İbrahim İbrahimov'un isimlerine yer verilmektedir. Bkz. Bilal N. Şimşir., *Bulgaristan Türkleri*, Ankara 2009, s. 426-427.

ettikleri Şumnu'ya bağlı Kaolinovo (Bohçalar) ilçesinin Kliment (Emberler) köyüne geri gitmelerini sağlamaktadır.

Buna rağmen Aralık 1985'te Kliment'e ulaşabilen Alain Chevaleri isimli Hollandalı bir gazeteci röportaj yapmayı başarmıştır. 1989 yılı Ocak ayı başında da Sofya'da Fransız gazetecisine röportaj veren *Bağımsız İnsan Haklarını Koruma Derneği*'nin iki Türk üyesi, Bulgaristan Türklerinin durumu ile asimilasyon çerçevesinde yapılan baskılar hakkında önemli bilgiler vererek, *Liberation*, *Le Monde*⁶⁰ vb. gazetelerde bu konuda bazı haberlerin çıkmasını sağlamıştır. *Bağımsız İnsan Haklarını Koruma Derneği*'nin 5 Türk üyesi, Batı radyo ve gazete yayınları aracılığıyla Bulgaristan Türklerinin ve diğer Müslümanların birçok sorununu açıkça dile getirmiş ve bu şekilde Türk halkını ve asimilasyona karşı çıkan muhalifleri cesaretlendirmiştir. Söz konusu beş kişiden sonra *Bağımsız İnsan Haklarını Koruma Derneği* çalışmalarına aktif olarak katılan diğer öncü Türkler arasında, Kaolinovo İlçesine bağlı Pristoe'den (Yusufhanlar) iki kişi⁶¹, Rusçuklu bir aydın⁶² ve Varna'dan bir kişi⁶³ de bulunmaktadır.⁶⁴ *Demokratik İnsan Haklarını Koruma (Demokratična Liga za Zaštita na Pravata na Čoveka)* kurucularından biri⁶⁵, *Bağımsız İnsan Haklarını Koruma Derneği*'nin Bulgaristan'da "demokrasi tohumları ektiğini", "demokratik mücadelenin en önemli güç" olduğunu ve bu "mücadelenin stratejisini çizdiğini" belirtmektedir.⁶⁶ Petır Yapov'a göre ise "Bu dernek çerçevesinde Türklerin ve Pomak

⁶⁰ Bkz. *Liberation*, 13.01.1989; *Le Monde*, 18.01. 1989.

⁶¹ Pristoe'den Ali Aliosmanov Mehmedaliev ve Vahdet (Soy adı tespit edilememiştir) isimli kişiler daha önce sürgünde bulunmaktadırlar.

⁶² Sabri Hamdiev.

⁶³ Şükrü Aliyev, Belene Toplama Kampında kalmış ve daha sonraki mücadelede önemli rol oynamıştır. Bkz.: Veselin Angelov, *Sekretno! Protestnite Aktsii na Turtsite v Bălgariya. Yanuari-May 1989*, Sofya 2009, s. 166.

⁶⁴ Türklük adına 7 yıldan fazla cezaevinde kalan Sabri Hamdiyev, Derneği ve Türk Şubesi'nin mücadelesini 2009'da yayımladığı çok değerli anılarında anlatmaktadır. Bkz. Sabri Hamdiev, *Pätıyat kām Svobodniya Svyat*, Plovdiv 2009, s. 85-126.

⁶⁵ Sabri İskender.

⁶⁶ Aziz Bey, age, s. 34-35.

Türklerinin demokratik mücadelesinin ilk birlikleri kurulmaktadır.⁶⁷

Sürgünde bulunan üç Türk, 13 Kasım 1988'te *Demokratik İnsan Haklarını Koruma Birliği*'ni⁶⁸ kurma kararı almış⁶⁹, ancak 10 Aralık'ta radyolarda duyurarak resmi olarak kuruluşunu ilan etmiştir.⁷⁰ Bunun yanı sıra Bulgar aydınlar tarafından oluşturulan bazı legal dernek ve sivil toplum örgütleri, Bulgaristan'daki Türk ve Müslümanların hakları konusunda kamuoyu oluşturmaya başlamıştır.

30 Ocak 1989 yılında Cebel'de *Viyana-89'a Destek Derneği*⁷¹ kurulmuş, Nisan ayında ise Kazanlık'a bağlı Dolno İzvorovo'da *Müslüman İnisiyatif Komitesi*⁷², *Bağımsız İnsan Haklarını Koruma Derneği*'nin bünyesinde faaliyet göstermeye başlamıştır. Fransız Cumhurbaşkanı François Mitterrand'ın Ocak ayında Bulgaristan'a yapacağı resmi ziyaret, çok büyük önem taşımaktadır.⁷³ Çünkü resmi görüşmeler dışında totaliter rejime muhalif olan sivil toplum örgütleri temsilcileriyle de görüşme talebinde bulunmuş ve Bulgar yetkilileri bunu kabul etmek zorunda kalmıştır. François Mitterrand'la görüşecekler arasında *Bağımsız İnsan Haklarını Koruma Derneği* temsilcileri de vardır. Ancak en önemlisi, Derneğin *Türk Şubesi*'nin bir temsilcisinin⁷⁴ de François Mitterrand'la görüşme listesine alınmış olmasıdır. Böylece Bulgaristan Türklerinin ve diğer Müslümanların

⁶⁷ Yapov, age, s. 91.

⁶⁸ İçişleri Bakanlığın raporlarında 17 Mart 1989'da ilk defa *Demokratik İnsan Hakları Koruma Birliği*'nden söz edilmektedir. Bkz. Angelov, *Sekretno!*, s. 119-120.

⁶⁹ *Birlik*'in Başkanı Mustafa Ömer, 13 Kasım 1988 yılında legal mücadele edecek bir grubun kurulma faaliyetlerinde yer alma cesaretini göstermiştir. Bkz. Aziz Bey, age, s. 9. Büyük ihtimalle *Bağımsız İnsan Hakları Koruma Derneği* üyesi 5 Türkün yürüttüğü legal mücadelesi, karar vermesi için rol oynamıştır. Bkz. Aziz Bey, age, s. 9.

⁷⁰ Aziz Bey, age, s. 9-10.

⁷¹ Derneğin Başkanı Avni Veliyev (Avni Özgürer), Sekreteri de İsmet İsmailov'dur.

⁷² Angelov, *Sekretno!*, s. 152; Yapov, age, s. 88. Kurucuları İbrahim ve Ferhat Runtov (İbrahim Kurucu, Ferhat Kurucu) kardeşlerinin olduğu bu komitenin adı bazı kaynaklarda *Müslüman Grev Komitesi* olarak verilmektedir.

⁷³ Angelov, *Sekretno!*, s. 81.

⁷⁴ Zeynep İbrahimova Mustafova (Zeynep Zafer).

sorunları ve istekleri ilk defa bir Batı ülkesinin siyasi liderine doğrudan iletilecektir.

Ama görüşmenin arifesinde Bulgar emniyet güçleri en çok çekindikleri *Bağımsız İnsan Haklarını Koruma Derneği*'nin ondan fazla temsilcilerini 48 saatlik bir süre için tutuklayarak, son derece önemli görüşmeyi engellemiştir.⁷⁵ Ne var ki, yapılan tüm baskılar, aralarında iki Türkün de bulunduğu tutukluların Fransa'dan gelen televizyon ekibine ve Fransız basın temsilcilerine röportaj vermelerini⁷⁶, Bulgaristan Türklerinin ve Müslümanların sorunlarını dile getirmelerini önleyememiştir⁷⁷. Gazete için verilen röportajlar Fransız basınında, televizyon çekimleri de Bulgaristan'la ilgili belgeselde yer almıştır. Tüm olan bitenler, Batı radyo istasyonlarında yayımlanmış ve Türklerin cesaretini ciddi bir biçimde arttırmıştır.⁷⁸

Tutuklamaların yanı sıra Plovdiv'de (Filibe) oturan *Bağımsız İnsan Haklarını Koruma Derneği* sekreteri Şair Petir Manolov'un evinde arama yapan istihbarat görevlileri, dernek ve özel arşivine el koyduktan sonra Petir Manolov'un ölüm orucuna başlamasıyla Bulgaristan'da ilk olarak toplu ve nöbetli bir açlık grevi protestosu başlamıştır. Şaire yalnız Bulgar aydınları değil, Dernek üyesi olan Türkler⁷⁹ de toplu nöbetli açlık grevleri ile

⁷⁵ Angelov, *Sekretno!*, s. 81, 96.

⁷⁶ Age, s. 56.

⁷⁷ Bkz. *Liberation*, 13.01.1989; *Le Monde*, 18.01.1989.

⁷⁸ Bu arada, yukarıda söz edilen derneklerin, Batı radyo istasyonu, gazeteci, Uluslararası Af Örgütü ve François Mitterrand'la sağlanan bağlantıları, Petir Boyaciev tarafından gerçekleştirilmiştir. Uzun süre kaldığı cezaevinden çıktıktan sonra Bulgaristan'dan Türkiye'ye kaçmayı başaran ve Fransa'da ikamet eden matematikçi Petir Boyaciev'in özverili çalışmaları ve çabaları, Bulgaristan'daki demokratik mücadelenin başından sonuna kadar büyük rol oynamıştır. Petir Boyaciev tarafından yayına hazırlanan 110 saatlik görüşme kayıtları, o dönemde olan bitenlerin tüm çıplaklığıyla ortaya çıkmasına ışık tutacaktır.

⁷⁹ *Bağımsız İnsan Hakları Koruma Derneği*'nin *Türk Şubesi* üyelerinden Kliment'ten Zaynep İbrahimova Mustafafova, Yusuf Hüseyinov Babeçki ve Vahide Hüseyinova Babeçka 16 Ocak'ta 7 günlük, Pristoe doğumlu Şumen'de ikamet eden Ali Aliosmanov Mehmedaliev 17 Ocak'ta 5 günlük ve Klimentli Alaaddin Sadikov Mehmedov 17 Ocak'ta 3 günlük nöbetli açlık grevi başlatmıştır. Yusuf Hüseyinov Babeçki, greve katılanların isimlerini P. Boyaciev aracılığıyla Hür Avrupa Radyosuna bildirmiştir. Bkz. Intervyuta s

destek vermişlerdir. Büyük bir yankı uyandıran söz konusu açlık grevi protestosu, Türklerin Mayıs ayında yapacağı nöbetli açlık grevi protestolarına bir örnek teşkil edecektir.

Bulgaristan'da olan bitenler Batı radyo yayınlarından ve Türkiye'nin Sesi Radyosundan, Bulgaristan'daki Türk halkına duyurulmuş, geniş kitleler korkudan yavaş yavaş kurtulmuş ve Kuzeydoğu Bulgaristan Türklerinin *Bağımsız İnsan Haklarını Koruma Derneğinin Türk Şubesi* temsilcilerine iletilen üye dilekçelerinin sayısı günden güne artmıştır. Sonuç olarak özellikle bu bölgedeki canlanma ve kitlesel direniş gittikçe yoğunlaşmıştır. Yaklaşık 5 Ocak 1989 tarihinden Şumen'den bir grup Türk, korkusunu yenerek Bulgaristan'dan gitmekle ilgili isteklerini açık olarak devlet kurumlarına iletmiştir.⁸⁰ Bu bölgeyi izleyen yer Kırcali ilidir.⁸¹ Aslında söz konusu dilekçeler, uygulanan zorunlu asimilasyona karşı bir protesto şeklindedir. François Mitterrand'ın Bulgaristan'daki ziyareti sırasında ise Şumen köylerinde "*Türkiye'ye gitmek istiyoruz! Bize izin verin!*" şeklinde bildirimler dağıtılmaktadır.⁸²

Bağımsız İnsan Haklarını Koruma Derneğinin Türk Şubesi temsilcilerinin yürüttüğü mücadele, Kaolinovo'ya bağlı Kliment ve Pristoe köylerini, derneğin merkezi haline getirmiştir. 27-29 Ocak 1989 tarihli istihbarat raporunda, Şumnu bölgesindeki Türklerin ruh halinde bir farklılık gözlemlendiği anlatılmaktadır. Kliment'in bağlı olduğu özellikle Kaolinovo ilçesinde derneğin Varna sorumlusunun⁸³ François Mitterrand'la yapması planlanan görüşmesinin önlenmesi, aynı bölgenin diğer bir yöneticisiyle⁸⁴ birlikte tutuklanmaları, açlık grevleri ve yürüttükleri mücadele konusunda geniş halk kitleleri tarafından yorumlar yapılmış, Batı radyo

Rumyana Uzunova, Rolka, No. 92 (Rumyan Uzunova'nın telesekreterinde yaptığı görüşme kayıtlarının bantları).

⁸⁰ Angelov, *Sekretno!*, s. 65, 80.

⁸¹ Age, s. 100.

⁸² Age, s. 78.

⁸³ Zeynep İbrahimova Mustafaova.

⁸⁴ Yusuf Hüseyinov Babeçki.

istasyonlarının yayınları sürekli olarak dinlenmiştir. Bunlar, halkın moralini ciddi biçimde etkilemiştir.⁸⁵

Bu nedenle Şumen'e bağlı Vırbitsa (Sögütlü) köyünden 60 kişi, piknik bahanesiyle toplanarak şartların iyiye gidişini kutlar.⁸⁶ Ondan önce Türklerden oluşan böyle bir kalabalığın bir araya gelmesi, asla mümkün değildi. Çünkü toplanan daha küçük gruplar bile gizli örgüt kurmakla, Türkiye hesabına casusluk yapmakla ve Bulgaristan'a karşı faaliyet göstermekle suçlanmış, katılanlardan bazıları hapisle cezalandırılmıştır.

Bulgaristan'da 1988 yılının ortasından sonra Türklerin zorunlu eritme politikasına karşı legal mücadelesi sonucunda hafif de olsa esmeye başlayan özgürlük rüzgârı, cezaevlerinde bile hissedilmiştir: 16-22 Ocak 1989 tarihine ait İçişleri Bakanlığının raporunda şu bilgi mevcuttur:

*“Sofya Cezaevinde bulunan, adları değiştirilmiş 13 mahkûmun, Batı yayın organlarında yayımlatmak amacıyla Fransız Elçiliğine iletmek üzere hazırladığı bir bildiri, ele geçirilmiştir. Bildiride, ‘Bulgaristan’daki Türk azınlığına karşı soykırım işlendiği’ konusunda yetkililere karşı ciddi suçlamalar yöneltilmektedir.”*⁸⁷

Özellikle Şumen'deki Türklerin moralinin bu derece yükselmesi, Bulgar yetkilileri ciddi bir biçimde rahatsız etmiştir. Bulgaristan Hükümeti, Türklerin legal mücadelesini önlemek için, *Bağımsız İnsan Haklarını Koruma Derneğinin Türk Şubesi*'nin ilk 5 Türk üyesini, ikisi aile fertleriyle birlikte (8 kişi) 3 Şubat 1989'da zorla Avusturya'ya sınır dışı etmiştir.⁸⁸ Bir hafta kadar sonra derneğin bir Pristoe köyü üyesi⁸⁹ 5 kişilik ailesiyle, o dönemde tutuklu bulunan Rusçuk sorumlusu Sabri Hamdiev de bir ay kadar sonra 3 kişilik ailesiyle gene Avusturya'ya sınır dışı edilmiştir. Bir derneğin faal Türk

⁸⁵ Angelov, *Sekretno!*, s. 96, 100-102.

⁸⁶ Age, s. 98.

⁸⁷ Baeva / Kalinova, age, s. 464.

⁸⁸ Angelov, *Sekretno!*, s. 100-102, 105, 107.

⁸⁹ Ali Aliosmanov Mehmetaliev.

yöneticilerinin sınır dışı edilme uygulaması bir ilktir ve ancak Mayıs ayında tekrar edilecektir. Henüz göçün başlamadığı, daha Şubat⁹⁰ 1989'da dört Türk ailesinin sınır dışı edilmiş olması gerçeği, *Bağımsız İnsan Haklarını Koruma Derneğinin Türk Şubesi* temsilcilerinin ne derece sakıncalı görüldüğünün göstergesidir.

Ancak rejim amacına ulaşamamıştır. Çünkü Bulgaristan'ın legal ve organize edilmiş bir mücadeleyle artık baş edemediği anlaşılmıştır. Bu sınır dışı uygulaması, derneğin faaliyetlerine son verememiş, aksine bölgedeki Türkleri mücadeleye sevk etmiştir. Başta Alaydin Sadıkov Mehmedov olmak üzere Kliment⁹¹, daha sonra Razgrad ve Dulovo'dan (Akkadınlar) seçilen yedek yönetici kadrosu⁹², aynı şekilde Türklerin haklarını korumak konusunda büyük bir özveriyle çalışmaya devam etmiştir. Zamanın değiştiğini, dernek yöneticilerine karşı sınır dışı etmekten başka hiçbir şey yapılamadığını gören Türk halkı, merkezi Kliment'te bulunan *Bağımsız İnsan Haklarını Koruma Derneği*'nin yeni yönetimine⁹³ akın ederek, haklarını koruyabilmek amacıyla dernekte çalışma isteğini belirtmiştir. Bunun yanı sıra da daha önce adını verdiğimiz diğer Türk derneklerinin üye sayısı hızla artmış, daha etkin bir mücadele başlatılmıştır. İstihbarat raporlarında, yukarıda söz edilen tüm dernek ve grupların faaliyetleri, asimilasyon uygulamalarını tehdit eden birer tehlike olarak değerlendirilmektedir. 6 Mart 1989 tarihli bir rapora göre Bulgaristan'daki Türkler ve diğer Müslümanlar şu bilince ulaşmışlardır: haklarıyla ilgili sorunlar; farklı gruplar, oluşumlar ve dernekler çerçevesindeki legal mücadeleyle çözülecektir.⁹⁴ Bu anlayışın oluşması ve

⁹⁰ Bilindiği gibi zorunlu göç, Mayıs ayının sonunda başlamıştır.

⁹¹ *Bağımsız İnsan Hakları Koruma Derneği*'nin Varna İli sorumlusu Kliment'ten Alaydin Sadıkov Mehmedov Alaaddin Mutlu), yardımcısı Sali Galibov ve sözcüsü Pristoe'den Zikri Fikriev'dir. Bkz. Alaydin Mehmedov "Mayskite Säbitiye" i Moyata Säprotiva sreštu Toşizma", *Bälgarskata 1989*, <http://bulgaria1989.wordpress.com/2010/05/20/alqjdin/> [30.05.2010].

⁹² Angelov, *Sekretno!*, s. 101-102, 105, 107, 116-117.

⁹³ Age, s. 100, 105, 107, 110-112, 116-117, 121-126.

⁹⁴ Age, s. 112.

olgunlaşması, Bulgaristan Türklerinin direnişindeki en önemli aşamadır.

13-20 Mart tarihli istihbarat raporunda, *Bağımsız İnsan Haklarını Koruma Derneği*'nin faaliyetleri nedeniyle Şumen ve Kaolinovo'daki ortamın sürekli olarak daha gergin bir hal aldığı dile getirilmektedir. Bu belgelerden anlaşıldığına göre dernek üyeleri, emniyet ve istihbarat görevlileri tarafından uyarılmış olmalarına rağmen üyelikten vazgeçmeyeceklerini⁹⁵, zorunlu asimilasyona karşı olduklarını ve Bulgaristan'dan gitmek istediklerini beyan etmişlerdir.⁹⁶ Polis ve istihbaratın Mart ayı raporlarında *Demokratik İnsan Haklarını Koruma Birliği*'nin adı da geçmeye başlamaktadır.⁹⁷ Yukarıda söz edilen tüm dernek ve grupların faaliyetleri, asimilasyon siyasetini tehdit eden birer tehlike olarak raporlarda yer almaktadır.

Nisan ayında Türklerin morali düzelmiştir. Artık çekinmeden Türkçe konuşurlar, namaza daha rahat katılırlar, Türk geleneklerine göre düğün yapmaya başlarlar.⁹⁸ 19 Nisan 1989'da *Bağımsız İnsan Haklarını Koruma Derneğinin Türk Şubesinin* aktif üyeleri, tutuklanan şair Nikolay Kolev'in (Kolev-Bosiya takma adıyla bilinmektedir) serbest bırakılması için başlatılan nöbetli açlık grevine de destek vermişlerdir.⁹⁹ *Bağımsız İnsan Haklarını Koruma Derneği'nin Türk Şubesi* Kaolinovo bölgesi 10 üyesi 3-4 Mayıs'ta toplanarak, zorunlu eritme politikasını protesto etmek amacıyla nöbetli açlık grevi başlatılmasına karar vermiştir. Derneğin Dulovo (Silistra'ya bağlı) şubesinden 4 üyesi¹⁰⁰, 6 Mayıs'ta nöbetli açlık grevini,

⁹⁵ Alaydin Mehmedov, age, <http://bulgaria1989.wordpress.com/2010/05/20/alqjdin/>, 30.05. 2010.

⁹⁶ Angelov, *Sekretno!*, s. 121.

⁹⁷ Age, s. 120.

⁹⁸ Angelov, *Sekretno!*, s. 149.

⁹⁹ Bkz. Spravka (Belge) No. 491, 17.07.1989, Ministerstvo na Vătreşnite Raboti, 72400. (Zeynep Zafer'in özel arşivinden); Angelov, *Sekretno!*, s. 143.

¹⁰⁰ Fevzi Recepov Hüseyinov, Zakir İsmailov Mustafafov, Hakkı Hakkıyev Mehmedov, Remzi Süleymanov Nacimov. Bkz. Lilyana Aleksandrieva, *Nyakoga v 89-ta. Intervyuta i Reportaži ot Arhiva na Žurnalistkata ot Radio "Svobodna Evropa" Rumyana Uzunova*, Sofya 2007, s. 341. Derneğin Varna İli sorumlusu Alaydin Mehmet'in bu konudaki açıklamaları büyük değer taşımaktadırlar: Alaydin Mehmedov, age,

Hür Avrupa Radyosu aracılığıyla kamuoyuna duyurarak başlamıştır. İstekleri, zorla değiştirilmiş Türk isimlerinin ve zorla silinmiş Türk etnik bilincinin iade edilmesidir.¹⁰¹

6 Mayıs tarihi, başka bir açıdan da büyük önem arz etmektedir.¹⁰² Ramazan Bayramının ilk günüdür ve yalnız açlık grevlerinin başlamasıyla değil, şumen'deki Tombul Camii'nde Bayram namazına katılmak için bölgeden toplanan 800-1.000¹⁰³ kişiden oluşan cemaat, bu bölgedeki Türklerdeki moralin ne kadar yükseldiğinin, cesaretin nasıl arttığının ve milli duyguların ne denli yüksek bir seviyeye ulaştığının göstergesidir. şumen bölgesindeki halk, manevi bir uçuşa hazırlanıyor gibidir. nk korkuyu tamamıyla yenmiş durumdadır. Bulgaristan çapındaki dernek üyelerinden 100 kişi, kısa sürede açlık grevine katılmış ve katılımlar devam etmiştir. *Bağımsız İnsan Haklarını Koruma Derneğinin Türk şubesi*, diğer Türk dernek yönetici ve yeleri tarafından da desteklenmeye başlanmıştır.

İçişleri Bakanlığına ait bir raporda *Viyana-89'a Destek Derneği* kurucusu ve Başkanı Avni Veliev'in, nöbetli açlık greviyle ilgili *Bağımsız İnsan Haklarını Koruma Derneğinin* sekreteri Petır Manolov'la Plovdiv'de görüştüğü ileri sürülmektedir.¹⁰⁴ *Demokratik Birlik*'in üç yneticisi¹⁰⁵ de açlık grevine 15 Mayıs'ta destek vermeyi düşünmüştür, ancak ikisinin sınır dışı edilmesi, dernek sekreterinin ayın 12'sinde greve başlamasına neden olmuştur. 14 Mayıs'ta Birliğe ye olan

<http://bulgaria1989.wordpress.com/2010/05/20/alqjdin/> [30.05.2010].

¹⁰¹ Liliyana Aleksandrieva, age.

¹⁰² Dönemin başka dernek yöneticileri; Mayıs açlık grevlerini, dolayısıyla Prestoe-Kliment-Kaolinovo'daki (20 Mayıs) ve onları izleyen protesto yürüyüşlerini sahiplenmeye çalışmaktadırlar. Ancak İçişleri Bakanlığının raporlarında nöbetli açlık grevlerini başlatanların hep *Bağımsız İnsan Hakları Koruma Derneğinin Türk şubesi* yeleri olduklarını göstermektedir. Bkz. Baeva / Kalinova, age, s. 504; Angelov, *Sekretno!*, s. 155; Yalimov, age, s. 458; Spravka, No. 491, tarih 17.07.1989. İçişleri Bakanlığı, 72400. Bu bölgede yaşayan Türkler ve diğer Müslümanlar, daha Ocak ve Nisan ayında açlık grevlerine katıldıkları için bu konuda büyük bir tecrübeye sahiptirler.

¹⁰³ Angelov, *Sekretno!*, s. 156.

¹⁰⁴ Bkz. Spravka, No. 49(5), tarih 17.07.1989. İçişleri Bakanlığı 72400.

¹⁰⁵ Mustafa merov, Ali Mustafafov ve Sabri İskender.

Şumen'den 2-3 kişi, 17 Mayıs'ta açlık grevine destek vermiştir.¹⁰⁶

Buraya kadar vermiş olduğumuz bilgilerden de anlaşıldığı gibi mücadele eden ve protesto edenlerin bağlantısı Türkiye ve Türk yayın ve basın organlarıyla yapılamamıştır. Bunun nedeni, iki ülke arasındaki telefon bağlantısının olmamasıdır. *Bağımsız İnsan Haklarını Koruma Derneği* Varna sorumlusu Alaydin Sadıkov Mehmedov¹⁰⁷, Türkiye'yle bağlantı sağlayıp, başında bulunduğu derneğin organize ettiği açlık grevlerinin ve mücadelenin amacını dile getirebilmek için Hürriyet Gazetesinin Almanya'daki muhabirini arayarak durumu bildirmiştir. 16 Mayıs'ta Hürriyet'te Alaaddin Sadıkov Mehmedov'un aile fotoğrafının da yer aldığı *Zulme "Açlık" Direnişi* adlı bir yazı yayımlanmıştır. Yazıda şöyle denilmektedir: "*Bulgaristan'da bulunan Türklerin başladığı açlık grevinin yaygınlaşarak sürdüğü belirtildi. Bağımsız İnsan Hakları Örgütü Varna Bölgesi Başkanı Alaattin Sadıkoğlu'nun telefonla bildirdiğine göre 6 Mayıs'ta 15 kişinin başlattığı açlık grevine 200'ü aşkın Türkün katıldığı öğrenildi. Alaattin Sadıkoğlu, gayelerinin seslerini dünyaya duyurmak olduğunu, bunun için de Türkiye'den destek beklediklerini belirterek "Türkiye'yi telefonla düşüremiyoruz, ama Almanya'yla rahatlıkla konuşabiliyoruz. Haberleşme özgürlüğümüzü bile kısıtlayanlara karşı, lütfen bizi yalnız bırakmayın", dedi*".¹⁰⁸

Mayıs ayı, *Demokratik İnsan Haklarını Koruma Birliği*'nin üç yöneticisi açısından da oldukça önemlidir. 20 Nisan'da Hür Avrupa Radyosu aracılığıyla *Birliğin* Birinci Kongresinin, 20 Mayıs'ta Yablanovo köyünde düzenleneceği haberi üyelerine duyuruldu.¹⁰⁹ Polis yetkilileri, düzenlenmesi planlanan Kongreyi önlemek için farklı Bulgar köylerinde sürgünde bulunan üç

¹⁰⁶ Baeva / Kalinova, age, s. 506; Aziz Bey, age, Ekler – Spravka, s. 4-5.

¹⁰⁷ Dernek çerçevesinde yapmış olduğu mücadelenin özeti ve açlık grevleri için bkz. Alaydin Mehmedov, age, <http://bulgaria1989.wordpress.com/2010/05/20/alqjdn/> [30.05.2010].

¹⁰⁸ *Hürriyet Gazetesi*, İstanbul, 16 Mayıs 1989.

¹⁰⁹ Aziz Bey, age, s. 42; age, Ekler- Spravka, s. 4; Baeva / Kalinova, age, s. 511-512.

yöneticiyi 9-16 Mayıs tarihleri arasında sınır dışı etti. 20 Mayıs'ta Yablanovo'da küçük bir kalabalık toplansa da, polis güçleri tarafından kısa sürede dağıtıldı.¹¹⁰ Sonuç olarak Kongre duyurusu, bölge Türklerinin kitlesel protesto yürüyüşünü sağlayamamıştır.

Kuzey Doğu Bulgaristan'da olduğu gibi Güney Bulgaristan'da da *Viyana-89'a Destek Derneği*, *Bağımsız İnsan Haklarını Koruma Derneğinin Türk Şubesi*, *Demokratik İnsan Haklarını Koruma Birliği* ve *Müslüman İnisiyatif Komitesi*'nin üyeleri bulunmuştur ve Türklerin haklarını korumak için var gücüyle çalışmıştır. Arşiv belgelerinde yer alan raporlardan da anlaşıldığı gibi, 19-21 Mayıs'ta Cebel'de yapılan barışçıl yürüyüşler, özellikle *Viyana-89'a Destek Derneği* ve *Bağımsız İnsan Haklarını Koruma Derneğinin Türk Şubesi*¹¹¹ yöneticileri tarafından düzenlenmiştir.¹¹² İçişleri Bakanlığının bir tutanağına göre Cebel'deki Türkler, *Viyana-89'a Destek Derneği*'nin bir yöneticisinin ve *Bağımsız İnsan Haklarını Koruma Derneğinin Türk Şubesi* bölge sorumlusunun tutuklu olmalarından dolayı protestoya girişmiştir.¹¹³ 1.600 Türkün katıldığı protesto sırasında, “*Biz Türk'üz!*”, “*Viyana!*”,

¹¹⁰ Baeva / Kalinova, age, s. 513.

¹¹¹ Bkz. Spravka (Belge), No. 491, 17.07.1989, Ministerstvo na Vätreşnite Raboti, 72400.

¹¹² *Viyana-89'dan İsmet İsmailov*, *Bağımsız İnsan Hakları Koruma Derneğinin Türk Şubesi*'nden Argir Trayanov Traykov (Türk isimleri tespit edilememiştir). İsmet İsmailov “*Väzrodenite - 20 godini po-käsno*” (*Dönüştürülmüş Olanlar - 20 Yıl Sonra*) adlı belgeselde Cebel'deki yürüyüşlerin 19 Mayıs'ta başladığını söylemektedir. Ancak polis raporlarında başlama tarihi 20 Mayıs olarak verilmektedir. Bu protesto yürüyüşü, Batı radyoları tarafından duyurulmadığı için konuyu inceleyen araştırmacıların çalışmalarında genelde 20 Mayıs olarak gösterilmektedir. Söz konusu yürüyüşlerin 19 Mayıs'ta başladığı ile ilgili görüşler, uzmanlar tarafından gittikçe daha büyük kabul görmektedirler. Cebel protesto yürüyüşleri hakkında bkz. Spravka, No. 49(5), tarih 17.07.1989. İçişleri Bakanlığı 72400; Baeva / Kalinova, age, s. 513, 520.

¹¹³ Rapora göre halk; *Viyana-89'a Destek Derneği* yöneticilerinden İsmet İsmailov'un Mestanlı'da, *Bağımsız İnsan Hakları Koruma Derneğinin Türk Şubesi* bölge sorumlusu Argir Trayanov Traykov'un da Cebel'de tutuklu olmasından dolayı protestoya girişmiştir. A. T. Traykov, kalabalığın da desteğini alarak, İsmet İsmailov'un serbest bırakılmasını sağlar, ancak iki yönetici ertesi gün yapılacak bir cenaze töreninden de istifade ederek, tüm Türklerin sokağa dökülmesini sağlar. Bkz. Spravka, No. 49(5), tarih 17.07.1989. İçişleri Bakanlığı, 72400.

“Demokrasi!”, “Adlarımızı geri istiyoruz!” gibi yazılı sloganlarla Bulgaristan Türklerinin istekleri dile getirildi. Her iki derneğin önde gelenleri, kalabalığa hitap etti.¹¹⁴ Cebel’de düzenlenen bu yürüyüş, Bulgaristan Türklerinin ihlal edilmiş hakları açısından son derece önem arz eder. Araştırmacı yazar Petır Yapov da iki polis raporuna dayanarak bu konuda şu görüşü ileri sürmektedir: “*Altıncı Şubenin, Viyana-89’a Destek Derneği ve Bağımsız İnsan Haklarını Koruma Derneği’nin faaliyetleri ile ilgili o zaman çok açık biçimde hazırlanmış diğer iki raporundan, söz konusu iki örgütün Cebel ve Kuzeydoğu Bulgaristan’daki Mayıs yürüyüşlerindeki rolü daha net anlaşılmaktadır.*”¹¹⁵ Cebel’deki protesto, şayet Batı Avrupa Radyo istasyonlarında duyurulmuş olsaydı bölge halkının daha geniş katılımı sağlanabilirdi.

Bu arada, yaklaşık 20-30 km bir mesafede bulunan Kaolinovo ve Dulovo ilçelerindeki ortam gittikçe gerginleşmiştir. Yerel yönetim, gerginliği azaltmak ve Türk nüfusunu yurdundan kopartıp atmak için formlar dağıtmaya başladı. Kaolinovo ve Pristoe’den iki kişi, 19 Mayıs 1989 tarihinde Hür Avrupa Radyosu Bulgarca Masasında çalışan gazeteci Rумыana Uzunova’ya telefonda bölgedeki ortamla ilgili şunları duyurmuştur:

“Ben İsmail İsmailov: - Bulgaristan’daki Türk azınlığından ‘Hür Avrupa Radyosu’na selamlar. Dulovo’da olduğu gibi bugün, 19 Mayıs 1989’da, turist olarak yurt dışına çıkabilmek için Kaolinovo Emniyet Müdürlüğünden gerekli diğer evraklar olmadan yalnız formlar¹¹⁶ dağıtılmıştır. Amaç Türk azınlığın açlık grevlerini kesmektir. Bu, Bulgar yetkilileri tarafından yapılan bir taktiktir [...]. Şimdilik bu formlar, açık olarak değil, yalnız yoğun

¹¹⁴ Bkz. Spravka (Belge), No. 491, 17.07.1989, Ministerstvo na Vătrešnite Raboti, 72400.

¹¹⁵ Yapov, age, s. 101.

¹¹⁶ Bulgaristan vatandaşlarının elinde hiçbir zaman pasaport bulunmamaktaydı. Bir kişinin eline pasaport vermek, çıkış izninin verildiği anlamına gelmekteydi. Turist olarak yurt dışına çıkmak için yapılan müracaatın anlamı, pasaport başvurusuyla örtüşmekteydi. Yalnız istihbaratın güvenini kazanan, Komünist Parti mensubu Türklere pasaport verilirdi. Bu durum Sovyetler Birliği ve diğer sosyalist ülkelerin vatandaşları için de geçerliydi.

açlık grevlerinin yapıldığı bölgelerde dağıtılmaktadır. [...] Bu söylediklerimin programlarınızda olduğu gibi, diğer bağımsız radyo programlarında da yayımlanmasını talep ediyoruz. Şumen İline bağlı Kaolinovo'dan İsmail İsmailov Mehmedov ve Pristoe'den Ahmet Mustafaov adına".¹¹⁷

6 Mayıs'ta *Bağımsız İnsan Haklarını Koruma Derneğinin Türk Şubesi* tarafından Dulovo köylerinde başlatılan ve daha sonra tüm Bulgaristan Türklerinden desteklenen nöbetli açlık grevleri, barışçıl yürüyüş ve mitinglere dönüşmüştür.¹¹⁸ Alaydin Mehmedov 20 Mayıs protesto yürüyüşlerinin kimler tarafından organize edildiği ve nasıl başladığı konusunu şu şekilde dile getirmektedir:

"Nisan ayında Şumen'den beş eski öğretmen (bunlar baskı görmüş ve işten çıkarılmış öğretmenlerdi), Demokratik İnsan Haklarını Koruma Birliği Şumen Grubunu kurmaya karar vermişlerdi. Bize katılmalarını teklif ettik, ancak onlar reddedince daha fazla ısrar etmedik. Yalnız Hür Avrupa Radyosu'na bir bildiri iletmemizi rica ettiler. Biz, bu bildiriye radyodan halka duyurulmasını sağlayacağımızı bir şartla kabul ettik. Bu bildiriye bir madde ekleyeceğimizi söyledik. Madde, 20 Mayıs'ta Bahar Şenliği düzenlenmesiyle ilgiliydi. Öğretmenler grubunun bildirisine eklediğimiz metin, yaklaşık söylediğim şekildeydi ve bizim arkadaşlarımızdan biri bildiriye telefonla Hür Avrupa Radyosuna ilettiler. Sonra her şey çok kolay oldu. Açlık grevleri başlayınca yavaş yavaş yürüyüş söylentisini yaydık. Toplama yeri olarak da Pristoe köyü kavşağını gösterdik."¹¹⁹

20 Mayıs Cumartesi sabahı Pristoe'de toplanmaya başlayan kalabalığın barışçıl protesto yürüyüşü, Kaolinovo'da ne yazık ki bir kişinin ölümüyle sonuçlandı. Petır Boyaciev'e¹²⁰ göre 19

¹¹⁷ Baeva / Kalinova, age, s. 508.

¹¹⁸ Mihail Gruev / Aleksey Kalyonski, *Vāzroditelniyat Protses. Myusyulmanskite Obştnosti i Komunističeskiya Režim*, Sofya 2008, s. 181.

¹¹⁹ Alaydin Mehmedov, age,

<http://bulgaria1989.wordpress.com/2010/05/20/alqjdin/> [30.05.2010].

¹²⁰ Aynı dönemde cezaevinde bulunan Ahmet Doğan, Mayıs protesto yürüyüşlerini de kendisine mal ederek, onları cezaevinden organize edip

Mayıs akşamı *Bağımsız İnsan Haklarını Koruma Derneğinin Türk Şubesi*'ne mensup bir kişi, telefonla evini arayarak 20 Mayıs'ta düzenlenmesi planlanan yürüyüşün Radyo yayınlarında duyurulmasını istemiş. Ancak gece nöbetinde olan Hür Avrupa Radyosu sorumlusu bunu yayımlamayı reddettiğinden ertesi gün *Deutsche Welle'nin* saat 12:00 yayınında duyurulabilmiştir. 19 Mayıs gecesi kulağı radyoda olan Türklerin morali bozulmamış olmalı ki, büyük bir kalabalık miting davetine uymuş ve 20 Mayıs Cumartesi, saat 9:00'a doğru Kliment'ten 4-5 kilometre mesafede bulunan Pristoe köyünün kavşağında toplanmaya başlamıştır. Belki de o gece duyurunun Hür Avrupa Radyosundan yapılmaması, emniyet ve askeri güçlerin önlem almasını engellemiştir.

Türkler, yıllarca süren haklı mücadeleden önemli bir ders almıştır. Dernek yöneticileri kalabalığın önünde bulunmayacaktır, çünkü istihbarat görevlilerinin amacı onları yakalayıp halkın cesaretini kırmaktır. Özellikle çocuklar, kadınlar, yaşlılar ve şimdiye kadar herhangi bir sorun yaşamayan, polis kayıtlarında adı bulunmayanlar önderlik yapmaktadır. 26 Mayıs'a ait Varna İli Komünist Partisi Sekreterinin Şumen köyleriyle ilgili bir raporunda yürüyüşlerle ilgili şu değerlendirmeler yer almaktadır:

“Katılımcılar farklı yaş grubuna ve sosyal sınıfa aittir, ancak asayiş güçlerinin işini zorlaştırmak için ön safta kadın, çocuk ve yaşlılar vardır. Kadınlar çok aktif rol oynuyor, sık sık vekil olarak görüşmelerde yer alıyor ve mitinglerde konuşma yapıyorlar. [...] Yürüyüşlerin liderleri ön plana çıkmıyor. Büyük ihtimalle toplama

yönettiğini iddia etmektedir. Böylece çoğu Türkiye'de bulunan bölge insanının gösterdiği cesaretini de hiçe sayarak kendi adını efsaneleştirmeyi başarmıştır. Ancak son zamanlarda çıkan ciddi araştırmalar, aslında kendisinin protesto yürüyüşleriyle bağlantısı olmadığını göstermektedir. Rумыana Uzunova'nın radyo kayıtları yayımlandıktan sonra Petır Boyaciev'in 110 saatlik ses kayıtları da yayına hazırlanmaktadır. Daha önce de söylediğimiz gibi bu kayıtlar sayesinde 1988-1989 yıllarında faaliyet gösteren farklı derneklerin çalışmaları, 6 Mayıs'ta başlayan toplu nöbetli açlık grevleri ve bunları izleyen barışçıl protesto yürüyüşlerinde yer alan ve isimleri unutulmuş veya unutturulan pek çok kahraman Türk'ün tarihteki yerini almasına ve şimdiye kadar yayılan pek çok asılsız iddianın ortadan kalkmasına yardımcı olacaktır.

yeri ve saati sessizce iletiliyor, bu nedenle kalabalık, beklenmedik bir şekilde sokağa çıkıyor ve sayısı hızla artıyor".¹²¹

20 Mayıs Cumartesi sabahı Pristoe'de toplanmaya başlayan kalabalık, Kliment'e varınca *Deutsche Welle'nin* saat 12:00 yayınında mitingün duyurulmasıyla¹²² yalnız Kaolinovo, Venets (Köklüce), Dulovo ilçelerinden değil, etraftaki başka köy ve kasabalardan akın etmeye başlayan halk, Kliment'te bir özgürlük kutlaması yapmıştır. Meydandaki çocuklar, Türkçe şiir ve şarkı söyler, Kıymet¹²³ isimindeki genç kadın, halka hitaben coşkulu bir konuşma yapar. Mitingde Bulgaristan Türklerinin istekleri dile getirilir, Türklerin ve Müslümanların elinden alınmış tüm hakların geri verilmesi istenir. "*Haklarımızı İstiyoruz!*", "*Yaşasın Özgürlük*", "*Barıştan Yanayız!*" vb. gibi sloganlar atılır.¹²⁴ Polis raporlarına göre kalabalık, Kaolinovo'ya yaklaşınca 5.000 – 6.000'e, görgü tanıklarına göre ise 10.000'e, hatta 15.000'e kadar ulaşmıştır.¹²⁵ İnsan hakları uzmanı M. Ivanov'a göre bu yürüyüş, Mayıs'ta yapılanların en kalabalık olanıdır. Barışçıl yürüyüşe katılan Türklerin tek amacı, taleplerini Kaolinovo İlçe Merkezine iletmektir. Ancak burada emniyet ve silahlı güçler tarafından tank ve itfaiye arabalarıyla karşılanır, katılanların yolu kesilerek bir bölümü dağıtılır, kalabalığa karşı güç uygulanır, ateş açılır, birçok kişi yaralanır. Aldığı darbe sonucunda bir kişi orada hayatını kaybeder.¹²⁶

Barışçıl yürüyüşe katılanların yalnız 1.500'ü Kaolinovo Belediyesine ulaşabilmiştir. Kalabalığın ısrarı üzerine, büyük ihtimalle Şumen ve Kaolinovo yetkililerden oluşan bir heyet, Türklerin isteklerini dinlemeyi kabul etmiştir. Buraya kadar ulaşabilen Türklerin elçisi, Kaolinovo'da yürüyüşe katılmayı başaran *Bağımsız İnsan Haklarını Koruma Derneğinin Türk Şubesi* üyesi¹²⁷ bir kadındır. Gülten Osmanova¹²⁸, yetkililerle

¹²¹ Baeva / Kalinova, age, s. 515-516.

¹²² Bunu da Petır Boyaciev sağlamaktadır.

¹²³ Soyadını tespit edemedik.

¹²⁴ Age, s. 508.

¹²⁵ Age, s. 509.

¹²⁶ Age, s. 509. Hayatını kaybeden kişinin adı Necip Osmanov'dur.

¹²⁷ Age, s. 510.

konuşarak, tutuklu olan bir kişinin serbest bırakılmasını sağlar, Türklerin isteklerini iletir ve iki gün sonrası cevap verileceği sözünü almayı başarır ve kalabalığın dağılmasını sağlar.¹²⁹ Söz konusu bu iki kadın, Kuzeydoğu Bulgaristan'da gerçekleştirilen özgürlük mitinglerinin sembolü olmuşlardır. Kadınların önderlik etme geleneği, 3 Şubat'ta sınır dışı edilen *Bağımsız İnsan Haklarını Koruma Derneğinin* Varna sorumlusundan¹³⁰ başlar ve daha önce alıntılanan parti sekreterinin sözlerinden de anlaşıldığı gibi özellikle Kuzeydoğu Bulgaristan için çok belirgindir. Aynı şekilde bazı Türk kadınları, 1984 Aralığında Kırçali bölgesindeki protesto yürüyüşlerinde önderlik etmişlerdi.

Ertesi gün (21 Mayıs, Pazar) emniyet güçlerinin bir ekibi, Kaolinovo mitingine katılan birkaç göstericiyi tutuklamak isteğiyle Todor İkonomovo köyüne gider. Pazar günü olması dolayısıyla çok kalabalık olan Türkler buna karşı çıkmaya çalışır. Kalabalığa karşı açılan ateş sonucunda üç kişi öldürülür.¹³¹ Batı ve Türk radyolardan bu kanlı olayları duyan Türk halkını artık durdurmak mümkün değildir. Ardından sırasıyla Şumen, Razgrad, Tolbuhin merkez, ilçe ve köylerinde, Kuzeydoğu ve Güneydoğu Bulgaristan'da buna benzer protesto yürüyüşleri düzenlendi.

Emniyet güçlerinin müdahalesi sonucunda Mayıs direnişinin en yoğun seyrettiği Kuzeydoğu Bulgaristan'da toplam dokuz Türk hayatını kaybetti.¹³² Türkler, ancak T.

¹²⁸ Gülten Osmanova da, adı unutturulan kahraman Türk kadınlarından biridir.

¹²⁹ Age, s. 508-509.

¹³⁰ Zeynep İbrahimova Mustafafova. Araştırmalarda sık sık Zeynep İbrahimova, Gülten Osmanova ve Kıymet (?) isimleri karıştırılmaktadır. Bu üç isim, mücadele eden Türk kadını sembolüne dönüşerek halk arasında yayılmıştır. Polis raporlarında da bu şekilde yansımıştır.

¹³¹ Mehmet Sali Lom, Mehmet Saraç ve Hasan Arnavut.

¹³² Bu bilgiler resmi rakamlara göre verilmiştir. Fakat daha sonra ölen yaralı Türkler bu rakamlara dahil değildir.

Jivkov'un 29 Mayıs'ta Bulgaristan halkına yaptığı seslenişinden¹³³ sonra protesto mitinglerine son verdi.¹³⁴

Zorunlu asimilasyon aracılığıyla Bulgar nüfusunu arttırma amacını taşıyan Jivkov rejimi, direniş sayesinde insanlık dışı asimilasyon uygulamasının hayalden ibaret olduğunu anlamıştır. Ama yine de Hükümet, öncelikle muhalif olan, halkın güvendiği ve önder olarak kabul ettiği yaklaşık 5.000 aydın ve mücadeleci Türkün, yürüyüşler arifesi ve hemen sonrasında sınır dışı edilmesiyle, ortaya çıkan beklenmedik, olağanüstü durumu kontrol etmeyi planlamıştır. Ancak aydınlara karşı yapılan bu cezalandırma, geniş Türk kitlelerini daha iyi organize olup haklarını talep etmeye sevk etmiştir.

18 Şubat 1985'te *"Biz 20 yıldır onlara (Türk Yetkililere) göçten söz ettik, onlar da susarak bizimle alay ettiler. Bizim için göç konusu artık kapanmıştır. Göç edecek insanımız yok. Bu insanlar, eskiden Müslümanlaştırılmış Bulgarlardır. Bir adam bile veremeyiz onlara. Bir veya beş kişiyi verecek olursak, elimizi uzatıp kolumuzu kaptırmuş oluruz"*¹³⁵ diyen Jivkov, hemen hemen tüm Bulgar yönetimlerden en etkili olarak kabul edilen ve sık sık gündeme getirilen, uygulanan zorunlu göç yoluna başvurulmadan Türklerden kurtulamayacaklarını anlamıştır.

Türklerin direniş karşısında çözüm arayan Jivkov Hükümeti, insanlık dışı eritme uygulamasıyla, Balkan Savaşlarından sonra gerçekleştirilen 20. yüzyılın ikinci büyük göçünü, daha doğrusu ikinci tehcirini gerçekleştirmiştir. 369.839¹³⁶ Türk¹³⁷, Haziran ayından vize uygulamasına

¹³³ Age, s. 517-519.

¹³⁴ Birçok Bulgar siyaset bilimcisi ve tarihçisine göre; Mayıs Olayları olarak adlandırılan Türklerin protesto yürüyüşleri, Sosyalist Bloğundaki totaliter rejimlere karşı yapılan Macaristan Olayları, Polonya Olayları ve Çek Prag Olaylarından sonra yer almakta ve yürüyüşlerin ardından başlayan zorunlu göçle birlikte totaliter rejiminin yıkılışını hazırlamaktadır.

¹³⁵ Baeva / Kalinova, age, s. 235.

¹³⁶ Yapov, age, s. 109.

¹³⁷ T. Jivkov, 13 Haziran 1989'da Türkiye Büyük Elçisi Sayın Ömer Lütem ile yaptığı son görüşmesinde zorunlu göç uygulamasını reddetmekte, Türkiye'ye kendi isteğiyle giden Bulgaristan vatandaşlarının "kötü yerleştirildiği" konusunda Türkiye'yi suçlamakta ve hiç çekinmeden, alaycı bir üslupla

geçildiği Ağustos ayına kadar, tüm maddi ve manevi varlıklarından mahrum edilerek sınırını açmak zorunda kalan Türkiye'ye gönderilmiştir.

Yeni yayımlanan gizli görüşme tutanaklarında, T. Jivkov'un bu zorunlu göçün şartları ve gerçek amaçları konusundaki utanç verici düşünceleri yer almaktadır. Daha önce de söylediğimiz gibi Bulgar siyasetçilerinin amacı, asimile olmak istemeyen Türklerden zorunlu göç aracılığıyla kurtulmaktır. Bunun için de daha önceki göçlerde yaptıkları gibi, Türklerde gereken göç psikolojisini oluşturmuşlardır. 7 Haziran'da yapılan bir üst düzey toplantıda T. Jivkov'un sözleri, göçü ne kadar çok arzuladıklarını ortaya koymaktadır:

“Biz büyük göç psikozunun eşiğindeyiz. Bu psikozu nasıl değerlendirmeliyiz?”

Bizim böyle bir psikoza ihtiyacımız var, iyi bir fırsat çıktı. Ben, sır olarak sakladığımız bir şey söyleyeceğim. Eğer biz bu halktan 200-300 bin kişiyi sınır dışı etmezsek, 15 yıl sonra Bulgaristan artık olmayacak. Bulgaristan Kıbrıs veya ona benzer bir şey olacak.

[...] Önemli olan Türklerin sınırı açıp açmayacaklarıdır. Kamuoyu baskısı altında şimdi birkaç günden beri onlar sınırı açıyor. Ancak bu durum 10-15 günden fazla sürmez. Belki de devam eder. İnşallah devam eder.¹³⁸

[...] Göç etmek istiyorlarsa tam desteğimizi alırlar. Eğer köyde müzik grubu yoksa, başka köylerden bunları sağlarız ve Türkleri müzikle uğurlarız.¹³⁹

Oysa protesto eden Türklerin gerçek amacı, Türkiye'ye göç etmek değildir. İlk başta asimilasyondan tek kurtuluşun

şunları söylemektedir: “Biz 9 milyonluk olan Bulgar nüfusundan 3 milyonun Türkiye'ye gitmesinden herhangi bir endişe duymuyoruz. Madem ki Türkiye tüm dünyaya 3 milyon Türkü kabul edeceğini ilan etmiştir, gitmelerine engel olunmasın.” Angeleov, *Strogo poveritelno!*, age, s. 619.

¹³⁸ Age, s. 601.

¹³⁹ Age, s. 602.

Türkiye'ye göç etmek olduğu fikri halk arasında yayılsa da zamanla, Türklerin tüm haklarının iade edileceği umudu ortaya çıkmaktadır. *Bağımsız İnsan Haklarını Koruma Derneği* üyesi Gülten Osmanova'ya göre Türklerin azınlık statüsü kabul edildiği durumda, asimilasyondan kaçmaya çalışanlar Bulgaristan'ı asla terk etmek istemeyeceklerdir.¹⁴⁰

Türkler, yavaş yavaş Bulgar hükümetinin amacının kendilerinden kurtulmak olduğunu anlamakta ve protesto yürüyüşlerinde, isteklerinin doğdukları topraklarda insan gibi yaşamaktan, gasp edilmiş haklarını geri almaktan ibaret olduğunu dile getirmektedirler. Şumnu'da 24 Mayıs'ta yapılan yürüyüşle ilgili Rumyana Uzunova'ya bilgi veren Ayşe Fettova'ya göre Türkler, zorunlu isim değiştirme sırasında ve o tarihe kadar asimilasyona karşı yapılan barışçıl yürüyüşlerde öldürülen Türklerin ruhuna Fatiha okumuş ve 15 ayrı istek dile getirmiştir.¹⁴¹ Protestoda yer alan kalabalık, göç sözünü açan yetkililere “*Göç etmek değil, haklarımızı istiyoruz*”; istihbarat görevlilerinin, pasaport verme konusundaki teklifine de “*Sizi dinlemek istemiyoruz*” şeklinde cevap vermişlerdir.¹⁴²

Ancak çoğu eski Bulgaristan yöneticilerinin olduğu gibi, Jivkov Hükümetinin amacı da Türklerden kurtulmak olduğu için halkın sesine kulak verilmemiştir. Türkleri asimile etmeyi

¹⁴⁰ Aleksandrieva, age, s. 355.

¹⁴¹ 1. Türk isimlerinin iadesi; 2. Okullarda Türkçe dersinin açılması; 3. Din özgürlüğü; 4. Yasak olan sünnetin serbest bırakılması; 5. Cenaze törenlerinin İslami geleneğe göre yapılması; 6. Bulgaristan'daki Türk azınlığın kültürünün gelişmesi; 7. Gelecekte Bulgar ve Türkler arasında herhangi bir gerginliği önleyecek ve birliği sağlayacak bir ideolojik hazırlığın yapılması; 8. Ülkenin ekonomisine zarar vermeyen barışçıl yürüyüşlere karşı güç kullanılmaması; 9. Barışçıl mitingleri kınayan Bulgar Haber Ajansına yanlış bilgi verilmemesi; 10. Bulgar Komünist Partisi Merkez Komitesinde Türk azınlığı tarafından seçilmiş temsilcilerinin bulunması; 11. Bulgaristan Halk Cumhuriyeti sınırları dışına kovulan suçsuz insanların geri gelmelerinin sağlanması; 12. Türkiye ve başka ülkelerle yapılan telefon görüşmelerinin dinlenmemesi ve normal bir haberleşme imkanının sağlanması; 13. Müftülerin, hükümet tarafından değil halk tarafından seçilmesi; 14. Asimilasyonla ilgili olarak cezaevinde tutuklu bulunanların serbest bırakılması; 15. Asimilasyona bağlı olarak işini kaybedenlerin yeniden işlerine dönmelerinin sağlanması. Bkz. Angeleov, *Sekretno!*, s. 164-165.

¹⁴² Angeleov, *Sekretno!*, s. 165.

başaramayan Jivkov çevresinin tek kaygısı, Türkleri göçe zorlamak ve malvarlıklarına el koymaktır. Bu nedenle 7 Haziran toplantısında “*Giderken ne götürebilirler? Bunlar belirlenmiştir. 500 levadan fazla götüremezler. Ev satışları yasaklansın. Evler belediyeye kalacak [...]. Evler şahıslara asla satılmasın. Hatta satın alanlar uyarılsın, satın alınmış evler kamulaştırılacak ve paralar yeni sahiplerine geri iade edilmeyecek. [...] Belediyeler fiyatı belirleyecektir. Eğer evin gerçek fiyatı 50 bin ise, ev sahibine 2 veya 3 bin ödensin*”¹⁴³ şeklinde konuşmaktadır.

Göç manzarasından gayet memnun görünen Jivkov hiç çekinmeden ve vicdan azabı çekmeden “[...] *Belki de sınırlarını sonuna kadar açtığı için Türk Hükümetine teşekkür etmeliyiz [...]*”¹⁴⁴ demiştir.

Hükümetinin başında olan T. Jivkov, bir taraftan toplantılarda bunları söylerken, diğer taraftan da zorunlu bir göçün söz konusu olmadığını, giden “Bulgar Müslümanlarının” geçici bir ziyaret için¹⁴⁵ yurdu terk ettiğini, Bulgaristan’da Türk asıllı bir azınlık bulunmadığını ve buna benzer gerçek dışı iddialarını hem ülkesine hem de dünyaya anlatmaya devam etmiştir. Tüm bu yaşananlardan dolayı da Türk Hükümetini ve Türk Milli İstihbaratını suçlamıştır.

Sonuç

Türkiye ile Bulgaristan arasındaki göç konusu gündemden düşünce, 1984-1985 kışında beşinci toplu isim değiştirme kampanyası başlatılmıştır. Asimilasyonu kabul etmek istemeyen çok sayıda Türk tutuklanmış, sorgulanma sırasında işkence görmüş, sürgün, hapis veya ölümle cezalandırılmıştır. Buna rağmen eritme politikasına karşı bir direniş başlatılmıştır. Bulgaristan’daki Türkler, dışarıdan yardım beklemek yerine

¹⁴³ Age, s. 603.

¹⁴⁴ Age, s. 605.

¹⁴⁵ Zorunlu asimilasyonun mimarları, bu zorunlu göçü alaycı bir şekilde “Büyük Gezi” (Golyamata Ekskurziya) olarak adlandırmıştır ve hala basın ve bilimsel yazılarda bu şekilde kullanılmaktadır. Bkz. Radost Nikolaeva, “Tyutyunät e Tsvete a Izkustvoto Rabota”, *Dialog*, 59 (2010), s. 19.

problemlerini kendi çabalarıyla çözebileceklerinin farkına varmış ve grup, oluşum, dernek çerçevesinde örgütlenmeye gayret göstermişlerdir. Bu anlayışın oluşması ve olgunlaşması; Bulgaristan Türklerinin direniş sürecindeki en önemli aşamadır.

Mayıs 1989'da doruk noktasına ulaşan Türklerin memnuniyetsizliğı, açlık grevleri ve mitinglerle dile getirilerek tüm dünyaya duyurulmuştur. Barışçıl protesto yürüyüşlerine karşı açılan ateş sonucunda, 20'den fazla Türk öldürülmüş, yüzlercesi de yaralanmıştır.

Türlklerle uygulanan asimilasyonun başarısızlıkla sonuçlanması, Jivkov önderliğindeki Hükümetin yeniden göçe başvurmasına yol açmıştır. Böylece 89 Göçü gerçekleştirilmiş ve üç ay gibi kısa bir süre içinde 370 bin kişi malından, mülkünden ve en önemlisi vatanından olmuştur.

Kaynakça

- Aleksandrieva, Lilyana, *Nyakoga v 89-ta. Intervyuta i Reportaži ot Arhiva na Žurnalistkata ot Radio "Svobodna Evropa Rumyana Uzunova*, Sofya 2007.
- Angelov, Veselin, *Sekretno! Protestnite Aktsii na Turtsite v Bălgariya. Yanuari-May 1989*, Sofya 2009.
- Angelov, Veselin, *Strogo Poveritelno! Asimilatorskata Kampaniya Sreštu Turuskoto Natsionalno Maltsinstvo v Bălgariya (1984-1989)*, Sofya 2008.
- Aziz Bey, *Demokratičnata Liga na Turtsite v Bălgariya (Noemvri 1988 - May 1989)*, Sofya 2004.
- Baeva, Iskra / Evgeniya Kalinova, "Văzroditelniyat Protses". *Bălgarskata Dăržava i Bălgarskite Turtsi (sredata na 30-te – naçaloto na 90-te godini na XX vek)*, Tom I, Sofya 2009.
- Bikov, Toma, *Dosiето na Dogan*, Sofya 2009.
- Georgiev, Veličko / Stayko Trifonov, *Pokrăstvaneto na Bălgarite Mohamedani. 1912-1913. Dokumenti*, Sofya 1995.
- Gruev, Mihail / Aleksey Kalyonski, "Văzroditelniyat Protses". *Myusyulmanskite Obštnosti i Komunističeskiya Režim*, Sofya 2008.

- Hamdiev, Sabri, *Pätyat kām Svobodniya Svyat*, Plovdiv 2009.
Hürriyet Gazetesi, İstanbul, 16 Mayıs 1989.
- Ivanova, Evgeniya, *Othvārlenite "Priobštēni"*, Sofya 2002.
- Lütem, Ömer E., *Türk-Bulgar İlişkileri 1983-1989*. Cilt II: 1986-1987, Ankara 2006.
- Mehmedov, Alaydin, "Mayskite Säbitiye" i Moyata Säprotiva sreštu Toşizma", *Bālgarskata* 1989,
<http://bulgaria1989.wordpress.com/2010/05/20/alqjdin/30.05.2010>.
- Radost Nikolaeva, "Tyutyunāt e Tsvete, a Izkustvoto Rabota", *Dialog*, 59 (2010).
- Şimşir, Bilal N., *Bulgaristan Türkleri*, Ankara 2009.
- Türker, Mehmet, *Belene Adası. Zulmün Ateş Çemberinden Anılar*, İstanbul 2004.
- Yalāmov, İbrahim, *İstoriya na Turskata Obštност v Bālgariya*, Sofya 2002.
- Yapov, Petār, *Dogan. Demonāt na DS i KGB*, Sofya 2009.

